

Omgaan met (wederopbouw)erfgoed
in een veranderende maatschappelijke context.

BOUWEN MET GEVOEL

Kaftbeeld

Bouwen met gevoel, voorbeeld van integratie van wederopbouwerfgoed en hedendaagse architectuur: de verbouwing en uitbreiding van het klooster van de Grauwzusters tot stadhuis te Lo-Reninge door NOA-architecten.

foto: Filip Dujardin

Omgaan met (wederopbouw)erfgoed
in een veranderende maatschappelijke context.

BOUWEN MET GEVOEL

voorliggende nota werd
besproken en opgemaakt:
April - Juni 2013

Studie in het kader van het project "Territoriale Coöperatie Interreg IV"
gefinancierd door
Europese Unie: Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling'
'INTERREG doet grenzen vervagen'

*Interreg efface les frontières
Interreg doet grenzen vervagen*

in opdracht van en gefinancierd door
Provincie West-Vlaanderen
gebiedsgerichte werking Westhoek
Woumenweg 100, 8600 Diksmuide

uitgevoerd door
Labo-S, Universiteit Gent
Vakgroep Architectuur en Stedenbouw
Jozef Plateastraat 22, 9000 Gent

uitgevoerd door
maat-ontwerpers,
Forelstraat 55b, 9000 Gent
www.maat-ontwerpers.be

1/ INLEIDING

Na de Grote Oorlog waren in België ongeveer 100.000 gebouwen vernield of zwaar beschadigd, waarbij de schade het grootst was in de frontstreek (i.e. langsheen de as Nieuwpoort – Diksmuide – Ieper). De wederopbouw vond grotendeels plaats in de jaren 1919-1926. In de frontstreek van WO I ontstond zo in enkele jaren tijd na de oorlog een volstrekt nieuw landschap. Bossen waren verdwenen en werden slechts gedeeltelijk heraangeplant. Hoeves, dorpen en steden werden volgens aangepaste plattegronden heropgebouwd. Bij een belangrijk aantal prominente gebouwen werd daarbij een zogenaamde wederopbouwstijl gehanteerd, een eclectische bouwstijl met vooral lokale historische stijlmotieven. Met een brede consensus wordt aan deze historiserende gebouwen een erfgoedwaarde toegekend, maar ook de minder gearticuleerde gebouwen in steden, dorpen en op het platteland zijn van groot belang in het totaalbeeld dat telkens gekenmerkt wordt door een opvallende homogeniteit.

Verbouwingen van woningen en andere panden, alsook het vervangen ervan na afbraak zijn vandaag vaak noodzakelijke ingrepen omwille van hedendaagse gebruiksverwachtingen en nieuwe ontwikkelingswensen. Een doordachte omgang met deze vragen dringt zich op om zowel een degelijke erfgoedzorg als een kwalitatieve stedenbouw mogelijk te kunnen maken.

Deze publicatie biedt een kader aan om wederopbouwarchitectuur te kunnen plaatsen en naar waarde te kunnen schatten: via het doorlopen van drie concrete stappen kan een gefundeerde en doordachte visie opgebouwd worden voor de omgang met dit erfgoed. Een houding die ruimte biedt voor behoud van erfgoed, maar tegelijk voor nieuwe ontwikkelingen.

Gezien de achtergrond van de regio waarvoor deze publicatie tot stand kwam, ligt de nadruk hier op wederopbouwerfgoed en de nog goed zichtbare baksteenarchitectuur van het eind van de 19de eeuw. De uitdagingen voor dit lokale erfgoed zijn groot: de erfgoedwaarde is bijzonder, en tegelijkertijd vaak te weinig beschermd. Er is dus nood aan een sterk lokaal beleidskader om het omgaan met erfgoed te kaderen. De hier aangereikte aanpak beperkt zich bovendien helemaal niet tot wederopbouwarchitectuur. Ze kan voor elk erfgoedvraagstuk ingezet worden.

1/	INLEIDING	
2/	LOKAAL (WEDEROPBOUW)ERFGOED	
	erfgoedvraagstuk	7
	wederopbouwarchitectuur?	8
3/	AFWEGINGSKADER VOOR ERFGOED	
	van erfgoedvraagstuk tot beleidskeuze	6
	polyvalent afwegingskader	8
4/	VIER ERFGOEDWAARDEN	
	culturele waarde	6
	gebruikswaarde	8
	locuswaarde	9
	belevingswaarde	9
5/	VOORBEELDVERBOUWINGEN	
	vastleggen van vormparameters	6
	<i>centraal uitneembaar overzicht: EEN METHODIEK IN DRIE STAPPEN</i>	
6/	INZETBARE INSTRUMENTEN	
	positionering van instrumenten in beleid	18
	uitzetten van een erfgoedbeleid	19
	atlas	10
	inventaris of CHE-gebied	11
	beschermd monument	12
	verordening	13
	RUP	14
	structuurplan	15
	ontwerpend onderzoek	16
	vooroverleg of kwaliteitskamer	17

BRONNEN

Volgende bronnen werden voor dit onderzoek geraadpleegd en op verschillende plaatsen in deze publicatie overgenomen:

- "Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de frontstreek van '14 tot '18", Labo S, Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, Faculteit Ingenieurswetenschappen, Universiteit Gent. 2008
- "Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de frontstreek van '14 tot '18" Onderzoek naar inzetbare instrumenten, Maat-ontwerpers. 2011
- "Bouwen aan wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek", Erfgoedcel CO7, Vai, CVAA en Provincie West-Vlaanderen. 2009
- "De nalatenschap van de Westhoek.", Maarten Liefoghe, Tine Bulckaen en Pieter Uytenhove, Ruimte nr15, pg 46-53, 2012
- "Het gekwetste Gewest. Archievensgids van de wederopbouwarchitectuur in de Westhoek", Focus Architectuurarchieven. 2009
- Diverse websites zoals aangegeven bij de verschillende instrumenten

VERNIELINGEN - DESTRUCTIONS

AANTAL WONINGEN
NOMBRE D'HABITATIONS

PERCENTAGE PER GEMEENTE
POURCENTAGE PAR COMMUNE

- 0-100
- 100-500
- 500-1000
- MEER DAN

- 0-25
- 25-50
- 50-75
- 75-100

*Kaart:
concentraties van vernielingen door
WO I geven ook de concentraties aan
wederopbouwarchitectuur weer.*

“De Westhoek kent tot vandaag een sterke identiteit en belevingswaarde, mee bepaald door het (wederopbouw)erfgoed. Toch klinkt de roep om transformatie en vernieuwing steeds luider. Hoe het evenwicht vinden tussen behoud en vernieuwing is dé centrale vraag.”

ERFGOEDVRAAGSTUK

De Westhoek is de regio die het sterkst getekend werd door de bombardementen van de eerste Wereldoorlog. Tijdens de na-oorlogse periode zagen beleidsmakers in de vernieling van grote delen van de bebouwing een kans om de platgebombardeerde dorpskernen te herdefiniëren, vooral naar beeld van de vroegere dorpskernen. De oorlogsvernietiging liet toe om de bestaande ruimtelijke structuur heraan te leggen en zelfs te verfraaien. Het gebouwde patrimonium werd daarbij in een korte periode herbouwd volgens een vrij coherente bouwstijl (zie pg 8-9). Andere delen van de Westhoek, achter de frontlinie, bleven grotendeels gespaard van de vernielingen van de oorlog. De beperktere ontsluiting en de daarmee gepaard gaande mindere verstedelijking in deze grensregio zorgt ervoor dat de eind 19de eeuwse baksteenarchitectuur nog duidelijk aanwezig is.

Het nieuwe gezicht dat het landschap, de steden en de gebouwen toen meekregen of hadden (of het nu na de vernieling van de oorlog is door de wederopbouw, of ervoor met de 19de eeuwse baksteenarchitectuur), bepaalt tot op heden mee het beeld van de Westhoek. Deze regio onderscheidt zich nog redelijk duidelijk van andere streken in Vlaanderen door haar landelijke karakter, met dorpen en boerderijen als duidelijke leesbare entiteiten in een landschap dat nog niet is dichtgeslibd door lintbebouwing. De beperkte transformaties hebben ervoor gezorgd dat het beeld van steden en dorpen in de Westhoek specifiek en bijzonder coherent is. Belangrijke delen van de Westhoek vormen in feite één groot erfgoedlandschap waarin de meest uiteenlopende aspecten van het wederopbouwverhaal vervat zitten. De kracht en betekenis ervan liggen niet zozeer vervat in de losse gebouwen of de kleine landschapselementen, maar in de totaliteit en de samenhang. Kenmerkend voor de frontstreek is een opvallende homogeniteit van de wederopbouwarchitectuur, die tot op vandaag bewaard is. Niet alleen volgen de ruimtelijke structuren van de dorpen en de steden een bepaald aantal 'ensceneringsregels', ook de homogeniteit van de stijlen, het materiaalgebruik, de verhoudingen en details is opvallend hoog. Reden hiervoor was vooral de factor tijd. De wederopbouwarchitectuur is als een enorm en allesomvattend gebouwenbestand op een zeer korte tijdsperiode ontstaan (ongeveer 10 jaar). Om dit mammoetproject haalbaar te maken werden destijds bovendien een aantal specifieke principes gehanteerd, zowel esthetische als functionele, die de samenhang versterken. Om de kwaliteit van het wederopbouwvergoed te bewaren, zal een objectmatige erfgoedbenadering dus niet volstaan, maar zal ook vereist zijn de homogeniteit en interne structuur van het wederopbouwlandschap in rekening te brengen.

Problematieken

- Er is een kentering merkbaar: een aantal maatschappelijke tendensen tekenen zich af met een invloed op het karakteristieke erfgoed:
- Gewijzigde gezinssamenstelling, woonwensen en bouwbudget leiden tot een aanpassing van het bestaande woningpatrimonium. Er ontstaat bijvoorbeeld druk op bestaande eengezinswoningen om deze te verbouwen naar appartementen.
 - Analooft ontstaat druk op het woningsbestand door verbeterde comforteisen door de gebruikers (verhoogde isolatie, parkeervoorzieningen, enz.). De particuliere woningen worden groter, hun uitzicht verandert drastisch.
 - Wijzigingen in de plattelandseconomie en moderne landbouwbedrijfsvoering, met enerzijds schaalvergroting en uitdunning in de landbouw en anderzijds landbouwverbreiding en plattelandstoerisme stellen nieuwe gebruikseisen.
 - Het ontsluiten van de regio, in een maatschappij die steeds sterker auto-georiënteerd is, vraagt om ingrepen in dorpsstructuren in functie van nieuwe infrastructuur en verkeersveiligheid.

De veranderingen verlopen in een snel tempo, waardoor de traditionele verschijningsvorm van de Westhoek verloren dreigt te gaan. Dit proces voltrekt zich bovendien op verschillende schalen, van een individuele woning tot het bestaande ruimtelijke weefsel van de dorpen en steden en zelfs het ruimere landschap. Dorpen, straten en woningen

moeten aangepast worden aan de hedendaagse noden van bewoners en besturen. Dit transformatieproces oefent een diepgaande invloed uit op de dorpsstructuren, de ruimtelijke patronen en de architectuur in de steden en het platteland. Het sterk homogene beeld dat in de wederopbouwperiode is ontstaan komt steeds meer onder druk te staan. Hierdoor verdwijnt langzaam maar zeker de identiteit, de eigenheid en de leesbaarheid van het gebouw, de straat, de wijk en het dorp.

Opgave

Hoe kan er aan het waardevolle, maar nauwelijks beschermde patrimonium van eind 19de eeuw tot en met de wederopbouwperiode, verder gebouwd en verbouwd worden? Hoe verhoudt het behoud van de architecturale waarden zich tot nieuwe architecturale behoeften? Hoe kunnen we dit erfgoed de 21ste eeuw binnenloodsen zonder het waardevolle karakter ervan teniet te doen en het unieke streekkarakter te vernietigen? Hoe moet de erfgoedwaarde van de wederopbouwarchitectuur of de baksteenarchitectuur ingeschat worden? Hoe bouw en verbouw je in een dergelijke omgeving? Deze vragen gelden bovendien niet louter op de schaal van een individueel gebouw maar zelfs op schaal van de volledige dorpsstructuur en haar relatie tot het omliggende landschap.

Afweging

Binnen de ontwikkelingsdynamiek van de Westhoekgemeenten botsen vaak twee houdingen: het volledig behoud van het bestaande erfgoed als vermeend enig waardevol scenario enerzijds en drastische verbouwingswerken of sloopwerken anderzijds. Het eerste scenario is eerder een voorkeurscenario vanuit beleidsinstanties, het tweede eerder de aanpak van de gebruiker of de ontwikkelaar. De spanningen tussen deze op het eerste gezicht diametraal tegenovergestelde houdingen komen vaak bij een concreet project op tafel. Uiteenlopende vragen zijn dus aan de orde, maar eenduidige antwoorden ontbreken. Het formuleren van antwoorden is een moeilijke uitdaging die nu aangegaan moet worden. Vele voorbeelden bewijzen immers dat het behoud van waardevol erfgoed en de respectvolle integratie ervan in onze hedendaagse leefomgeving, positieve maatschappelijke effecten genereren.

De Westhoek wil verantwoord met het verleden omgaan en tegelijkertijd ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen. De regio wil de typische landschappen van de Westhoek optimaal gebruiken door hun kenmerkende kwaliteiten te koesteren en te benutten bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Het basisuitgangspunt is dan ook 'behoud door ontwikkeling'. Nieuwe dorpsontwikkelingen moeten de ontwikkelingsgeschiedenis, de bebouwingskarakteristiek en de inpassing in de ruimere omgeving als uitgangspunt hanteren. Dorpen in de Westhoek moeten niet geheel op slot worden gezet, nieuwe ontwikkelingen moeten mogelijk zijn, mits deze aansluiten bij de aanwezige kwaliteiten die de landschappen en dorpen van de Westhoek typeren. De vraag is dus: "Hoe kunnen dorpen op een kwalitatieve manier verder ontwikkelen?"

Werkkader

Om dit complexe en gewichtige vraagstuk aan te pakken blijken de bestaande en traditionele wettelijke instrumenten van de monumentenzorg en de stedenbouw niet langer toereikend te zijn. Ze zijn onvoldoende aangepast aan de specifieke problematiek. Deze vraagt om een gerichte beleidsaanpak waarbij duidelijke uitspraken en visies gekoppeld worden aan diverse initiatieven en instrumenten. De zorg voor de getuigen van de geschiedenis en identiteit van de regio is bovendien een gedeelde verantwoordelijkheid. Zowel bij (landschaps)architecten, stedenbouwkundigen en beleidsmakers, als bij het grote publiek is er nood aan een juist begrip over de waarde van het aanwezige erfgoed en daar boven op ook nood aan een actuele visie in het omgaan ermee. Met deze nota willen we de basis leggen voor het beantwoorden van voorliggende vragen en voor "het bouwen met gevoel".

WEDEROPBOUWARCHITECTUUR?

Om een zinvolle omgang met de wederopbouw nalatenschap te zoeken, is het essentieel een ruime blik op de wederopbouwarchitectuur aan te nemen. Een analytische blik van de kenmerken van de wederopbouwarchitectuur laat op de eerste plaats toe de individuele waarde van elk gebouw of bouwgeheel, in een meer of minder uitgesproken wederopbouwstijl, te overstijgen. Het biedt ook een instrument om het geheel van een wederopbouwstad of -dorp tegelijk als samenhangend monument op zich te bevestigen en er de ruimtelijke structuur van bloot te leggen. Dit maakt een actuele gedifferentieerde omgang met en toe-eigening van de wederopbouwverfenis mogelijk. Wederopbouwarchitectuur is geen bouwstijl -zoals de gotiek of barok- die we kunnen toewijzen aan een bepaald gebouw en waardoor we het op die manier ook naar waarde kunnen schatten of er de specifieke stijlkenmerken van kunnen vastleggen. Het definiëren van wederopbouwarchitectuur krijgt pas vorm door in de ontstaansgeschiedenis ervan – het ‘verhaal van de wederopbouw’ – de fundamentele uitgangspunten en denkbeelden op te sporen, en door in de regio op zoek te gaan naar de grotere typologische en scenografische kenmerken.

Wederopbouw is herstel

De wijze waarop de wederopbouw in de Westhoek werd uitgevoerd, beantwoordde allicht aan het verlangen van de plaatselijke bevolking om het vooroorlogse uitzicht van de dorpen te herstellen, mits enkele beperkte tegemoetkomingen aan de moderne tijd (brede wegen, en hygiënischere huisvesting, ...). De streek wilde voornamelijk, na jaren van oorlog en ballingschap, hun vertrouwde leefomgeving herscheppen. Een heropbouw “à l’identique” bood bovendien de grootste garantie op respect voor eigendomsstructuren. Ook bij de hogere overheid was er immers veel schroom om, na de ravage van de oorlog, nog eens grootse onteigeningsprocedures op te zetten. Het herstel vertrekt daarom van het behoud van de historische structuren en patronen, eerder vanuit een economische en haalbare insteek dan vanuit ideologisch standpunt.

Het belangrijkste instrument om de wederopbouw vorm te geven waren de rooilijnplannen. Op basis van deze plannen werd vastgesteld waar de wegen zouden liggen en waar, op privaat initiatief, gebouwd kon worden. De rooilijnplannen vormden de basis voor het toekennen van bouwaanvragen. De rooilijnplannen bevestigden in grote mate de straatpatronen van de middeleeuwse structuren van verwoeste steden en dorpen. De oorspronkelijke rooilijn werd echter wel vaak beperkt bijgesteld. Soms omwille van verkeerstechnische eisen, maar even vaak om de structuur en het scenografische beeld van het dorp of het stadsdeel scherp te stellen. De rooilijnaanpassingen werden ingezet om

visuele gerichtheid op publiek gebouwen te versterken zonder expliciet nieuwe assen te trekken doorheen het bestaande stedenbouwkundige patroon. De wederopbouw bracht een historisch beeld tot stand dat nooit bestaan had en ‘idealer’ was dan de verwoeste toestand. Het leek alsof men de ‘vergissingen’ uit het verleden wenste te corrigeren.

Specifieke toevoegingen

Bij de wederopbouw werd naast het herbouwen van de gebouwen ook veel aandacht besteed aan het herbouwen van de dorpsgemeenschap. En daar hoorden de nodige publieke voorzieningen bij. In de wederopbouw dorpen kregen alle prominente gebouwen zoals dorpskerken, gemeentehuizen, pastorieën, scholen met daaraan gekoppeld de schoolmeesterwoningen hun plaats. De bouw van deze landmarks werd aangegrepen om, samen met de aanleg van publieke ruimtes, in de dorpen een graad van monumentaliteit te realiseren. De inplanting van deze voorzieningen werd soms extra uitgespeeld door een straatverbreding of asverschuiving die dan weer in het rooilijnplan vorm kreeg, zodat het complex nog meer als monumentale landmark kon verschijnen. De gericht scenografische inplanting van publieke functies vormt in feite de enige echte nieuwe stedenbouwkundige ingreep bij het herbouwen van de dorpen.

Hiërarchie

Bij het kijken naar de ruimere typologische en scenografische samenhang van wederopbouwsteden springt duidelijk de leesbare hiërarchie in het stratennet en het bijhorende gedifferentieerd straatbeeld in het oog. Er is een hoofdstructuur, nl die van de laat-middeleeuwse stad waarin zich het merendeel van de historisch getrouw gereconstrueerde vooroorlogse gebouwen en publieke monumenten bevindt, maar ook de meeste nieuwe publieke gebouwen. Gearticuleerde architectuur in de typische wederopbouwstijlen overwegen hier. De bebouwing in straten van een tweede orde, die de secundaire structuur vormen, zijn minder uitgesproken naar volumetrie en gevelopbouw. Architecturaal overweegt hier een soort generische wederopbouwarchitectuur. De mate van openbaarheid van een plek speelt dus duidelijk een rol in de differentiatie van het wederopbouwlandschap. Ook in de dorpen laat zich een vergelijkbaar scenografisch opzet aflezen. Ook hier was de wederopbouw een kans om de rooilijnen zowel in verkeerstechnisch als in esthetisch oogpunt te herzien, dit laatste dan steeds in wisselwerking met de inplanting van de publieke, monumentale gebouwen van het dorp. In de dorpskernen bestaat het merendeel van de bebouwing uit eerder generieke en minder opvallende aaneengesloten bebouwing die naar de dorpsranden toe meer gefragmenteerd wordt.

DE KENMERKEN BEKNOPT

Streekarchitectuur

De wederopbouwarchitectuur heeft zich laten inspireren door de beschrijvingen van de lokale traditionele architectuur, echter zonder dat dit voor elk van de heropgebouwde steden of streken een volledig homogeen geheel opleverde. Ook op het niveau van één enkele wederopbouwgevel kan zelden gezegd worden dat de beschreven lokale traditionele stijlen op strikte wijze toegepast zijn. Eerder zijn de nieuwe gevels op historiserende wijze aangekleed. Toch werd er vaak gebruik gemaakt van lokale referenties voor typologieën (de hofstede als basis voor het boeren erf, de langswoning als basis voor de dorpswoning en de herenwoning) en voor decoraties en bouwdetails. De lokale referentie is het meest sprekend in het materiaalgebruik, al is dat in verschillende steden en gemeenten ook niet homogeen. Wederopbouwarchitectuur is in hoofdzaak baksteenarchitectuur. In de kuststreek, Diksmuide, Ieper en vooral voor de publieke gebouwen wordt vooral de typische gele baksteen gebruikt. In de dorpen en de arbeiderswijken van de steden werd de goedkopere roodbruine steen gebruikt, die ook bij de woningen met een gele voorgevel, vaak als baksteen voor de achtergevel werd gebruikt.

Eenvoud troef

Wederopbouwarchitectuur is, met uitzondering van de publieke gebouwen of de bijzondere woningen in de hoofdstraten (van representatieve functies zoals de dokter of notaris), vooral een sobere architectuur. Het merendeel van de gebouwen, zowel in de kernen als in het landschap zijn eenvoudige extrusievolumes: langswoningen of rijwoningen met vlakke gevels (zonder te veel in- of uitsprongen, balkons, dakkapellen, ...) en een zadeldak, vaak met de nok parallel aan de gevel. De straatbeelden zijn vrij homogeen: de bebouwing staat bijna steeds op de rooilijn en kroonlijsten lopen door of verspringen slechts beperkt. Gevels zijn verticaal geled (via raamverdeling, opdeling, ...), kennen weinig ornamenten en de architectuurkwaliteit is wisselend. Zeker niet alles is van grote waarde. In de bebouwingsstructuren van wederopbouw wijken of -dorpen wordt regelmatig gewerkt met seriële gehelen. Daarbij worden op zich heel eenvoudige woningen (zonder veel waarde of een bijzondere architecturale kwaliteit) via verschillende technieken zoals spiegelingen, variaties en herhalingen in grotere gehelen samengebracht. Zo wordt in veel straatbeelden een groter beeldbepalend verband geïntroduceerd.

De publieke gebouwen of bijzondere woningen wijken af van het algemene sobere straatbeeld. Ze zijn bijzonder in de dorpsstructuur en dat is leesbaar in hun architectuurbeeld: de gevels zijn meer gedecoreerd, hebben in- en uitsprongen, ... De dakvorm is specifiek en resulteert vaak in een trapgevel.

1. wederopbouwarchitectuur is geen bouwstijl die uitdrukking is van een tijdsgeest, maar het resultaat van een grootschalige opgave van heropbouw. Daarbij wordt wel vaak naar historische stijlen teruggegrepen.
2. wederopbouwarchitectuur heeft, zoals de naam zegt, een sterke focus op heropbouw. Oude vooroorlogse dorpsstructuren worden herbouwd en het oude beeld van stad of dorp wordt "hersteld".
3. wederopbouw besteedt veel aandacht aan plaatselijke bouwtradities, stijlen en typologieën. Dat is vooral merkbaar in het gebruik van lokale bouwmaterialen, zoals de typische gele en rode baksteen.
4. wederopbouwsteden en vooral -dorpen kregen na de oorlog vaak nieuwe publieke functies, zoals een gemeentehuis of dorpschool: ze vormen de prominente gebouwen in de kern.
5. wederopbouwsteden en -dorpen kennen een duidelijke hiërarchie in hun stratenpatroon en dat is leesbaar in de architectuur: die is uitdrukkelijker vormgegeven in de hoofdstraten dan in andere straten.
6. wederopbouwarchitectuur is vaak eenvoudig, sober en weinig uitgesproken. Prominente gebouwen vormen de uitzonderingen in de structuur en hebben een meer uitgesproken architectuur. De eenvoudige architectuur van voornamelijk rijwoningen, wordt echter via verschillende technieken zoals herhaling variatie en spiegeling wel opgenomen in meer beeldbepalende bouwgehelen.

3/ AFWEGINGSKADER VOOR ERFGOED

VAN ERFGOEDVRAAGSTUK TOT BELEIDSKEUZE

De omgang met erfgoed wordt vaak aangevoeld als een conflict tussen erfgoedzorg en gebruik. Om dit probleem grondig te kunnen behandelen, stelt de basisstudie van Labo S (Onderzoeksceel, gespecialiseerd in stedenbouwkundig onderzoek van de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, Universiteit Gent), "Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de frontstreek van '14 tot '18", een methodiek voor die het volledig traject van 'erfgoedvraagstuk' tot beleidsmatig antwoord in kaart brengt. De methodiek werkt in drie stappen. In elk van de drie stappen wordt een antwoord geboden op een centrale vraag die sturend is in het omgaan met erfgoed in relatie tot nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden. De drie basisvragen én antwoorden vormen samen een handleiding om te "bouwen met gevoel".

stap 1/A: Wat is de waarde van het erfgoed?

Erfgoed is een veelgebruikte term. Het is een containerbegrip dat vele ladingen dekt. Diverse redenen worden gebruikt om iets als erfgoed te bestempelen. Het decreet tot bescherming van Monumenten, Stads- en Dorpsgezichten bijvoorbeeld beroept zich in zijn definitie van monument als "een onroerend goed, ..., dat van algemeen belang is omwille van zijn artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde, ..." op uiteenlopende redenen om een gebouw of site van het 'gewone' te onderscheiden en te beschermen. Een erfgoedbeleid kan alleen bestaan als het zichzelf maatschappelijk kan legitimeren en zijn beslissingen kan beargumenteren. Dat geldt ook voor een ruimtelijk beleid. Vandaag wordt steeds meer gepleit om erfgoedzorg in het ruimtelijk beleid te integreren. Hiervoor is het noodzakelijk de waarde-argumentatie aan de basis van ons erfgoedbegrip te kennen en binnenin dit verzamelbegrip bouwkundig erfgoed te kunnen onderscheiden op basis van die argumentatie.

In een eerste stap wordt een antwoord geboden op de basisvraag, namelijk wat de waarde van het erfgoed is en waarom het precies waardevol is. Om deze vragen te kunnen beoordelen, zonder dat bijvoorbeeld Onroerend Erfgoed deze vraag reeds beantwoord heeft door een gebouw, stadsdeel of landschap te beschermen, wordt een onderzoekskader aangereikt om de waarde van het (wederopbouw) erfgoed te kunnen beoordelen.

Dit kader werkt aan de hand van vier waardebegrippen die een gebouw, dorpsstructuur of landschap in mindere of meerdere mate bezit, namelijk de gebruikswaarde, de culturele waarde, de locuswaarde en de belevingswaarde. Deze waarden vormen het waarde kader dat op zijn beurt de basis vormt voor verdere implementatie in één of meerdere instrumenten.

Elk van deze waarden is een koepelbegrip dat berust op verschillende subwaarden (zie verder).

Bondig gesteld heeft de gebruikswaarde betrekking op de mate waarin het gebouw (of bij uitbreiding een ruimtelijke structuur) aan actuele gebruiksvragen kan beantwoorden (programma's, verwachtingen met betrekking tot comfort, etc). De culturele waarde kan zowel betrekking hebben op culturele waardering als op een waardering voor kwaliteit binnen een hedendaagse architectuurcultuur. De locuswaarde is die waarde, die kan toelaten om precies de voor de wederopbouw kenmerkende wisselwerking tussen architecturaal en stedenbouwkundig ontwerp in rekening te brengen. De locuswaarde komt dan overeen met de mate waarin een gebouw de stadsstructuur ondersteunt of deel is van een groter kwalitatief geheel (gebouwenensemble, erfgoed geheel, consistent straatbeeld, etc.). Deze waarde moet noodzakelijk in relatie met zijn omgeving geëvalueerd worden. De belevingswaarde tenslotte, wordt bepaald door de mate waarin een gebouw of erfgoed geheel, een dorpsstructuur of landschap een waardevol beeld biedt, maar ook door de wijze waarop het geheel als een beeld functioneert.

Dit waarde kader vormt een heldere set begrippen die als analyse instrument gebruikt kan worden in de behandeling van concrete gevallen. Zo kan telkens precies benoemd worden welke aspecten van erfgoed en van gebruik er op het spel staan. Op basis van het afwegingskader kan een beeld geschetst worden van de waarde van het erfgoed in kwestie.

stap 1/A: Via het waarden kader kan de waarde van het erfgoed duidelijk benoemd en onderbouwd worden (wat? en waarom?).

stap 1/B: Voor welke uitdagingen staat het erfgoed?

De waardeanalyse van een gebouw, dorpsstructuur of landschap (op basis van de gebruikswaarde, culturele waarde, locuswaarde en belevingswaarde) is een bruikbaar en noodzakelijk element om tot een oplossing van het vraagstuk te komen, maar ze is niet voldoende. Twee bijkomende stappen waarin afwegingen en keuzes gemaakt moeten worden, leveren de valabele opties voor de verdere ontwikkeling van het gebouw, dorpsstructuur of landschap. De twee stappen zijn:

- de uitwerking van de ruimtelijke vragen met betrekking tot gebouw, dorpsstructuur of landschap,
- de uitwerking van visies voor gewenste ontwikkeling van het gebouw, dorpsstructuur of landschap.

Bij de uitwerking van de ruimtelijke vragen wordt onderzocht welke de druk van verandering is waar het erfgoed voor staat. Het is immers op deze druk of vraag om transformatie dat een antwoord, onder de vorm van een beleidsuitspraak, noodzakelijk is. Door de ruimtelijke vragen duidelijk in beeld te brengen kan de specifieke problematiek gericht onderzocht worden. Enkele voorbeelden maken dit duidelijker: bij kleine arbeiderswoningen in stadswijken of dorpskernen is de vraag misschien in hoofdzaak gericht op het aanpassen van de kleine woningen aan hedendaagse comfort- en duurzaamheidseisen. Voor hoeves in het landelijk gebied gaat het waarschijnlijk om het toevoegen van grote landbouwloodsen of het verbouwen van de hoeves tot zonevreemde woningen. En bij een oude dorps school gaat het dan weer om een herbesteding (bij sluiten van de dorps school) of een grondige reorganisatie en verbouwing. Telkens zijn de ruimtelijke uitdagingen anders en is bijgevolg ook de impact op het erfgoed verschillend.

Het beschrijven van de ruimtelijke vragen in confrontatie met het onderzoek naar de waarde van het erfgoed laat toe er een beleidsmatige houding tegenover aan te nemen. De eerste stap bevat dus ook een antwoord op de vragen welke ruimtelijke ontwikkelingen er zijn, welke we willen stimuleren of toelaten en welke net niet.

> **WERKINSTRUMENTEN:** In functie van deze eerste stappen kunnen een aantal instrumenten ingezet worden die de noodzakelijke kennis rond het erfgoed en de mogelijke ruimtelijke transformaties verzamelen en in beeld brengen, zoals bijvoorbeeld een atlas, inventaris of archiefonderzoek.

stap 1/B: Het onderzoeken van de ruimtelijke vragen waar het erfgoed voor staat laat toe er een duidelijk beleidsstandpunt over te formuleren: welke transformaties kunnen en welke niet (welke?).

stap 2: Hoe kunnen de transformaties vorm krijgen?

De waardering van het erfgoed en de te verwachten transformaties ervan worden in de eerste stap uitgeklaard. Vervolgens dienen deze vertaald te worden in concrete uitspraken over diverse mogelijke ruimtelijke, bestemmingsmatige, technische, ... ingrepen.

Hoe kunnen de gewenste en beoogde transformaties vorm krijgen? Welke ingrepen zijn toegelaten en wat zijn de ruimtelijke randvoorwaarden ervoor? Deze vragen staan in een tweede stap centraal. Om deze vragen te kunnen beantwoorden is grondig onderzoek en debat aangewezen. Het formuleren van duidelijke randvoorwaarden vraagt om inzicht in wat kan, wat gewenst is en wat de impact ervan is. De basis beleidshouding en -visie die in de eerste stap werd geformuleerd wordt hier geconcretiseerd en uitgewerkt in heldere uitspraken over toegelaten en gewenste ingrepen.

≥ **WERKINSTRUMENTEN:** Via verschillende technieken kunnen de beoogde transformaties en de bijhorende randvoorwaarden onderzocht worden: dit kan door ze te testen in ontwerpend onderzoek, via een beeldkwaliteitsplan, via referentieonderzoek, door ze te bediscussiëren en te communiceren. Op die manier ontstaat ook draagvlak voor de gewenste ingrepen. In deze fase wordt het beoogde ruimtelijke beleid ook concreet en dan is het belangrijk daar voldoende over te communiceren.

stap 2: Vervolgens krijgt het beleid, via grondig onderzoek én debat naar de mogelijke en gewenste transformaties, letterlijk vorm via het vastleggen van duidelijke randvoorwaarden of vormparameters (hoe?).

stap 3: Hoe kan het beleid vorm krijgen en verankerd worden?

Voor toepassing in een ruimtelijk beleid zal ook de derde stap cruciaal zijn: de keuze voor gepaste beleidsinstrumenten die de vooropgestelde uitspraken en keuzes verankeren. Soms is een doorwerking van visie-ontwikkeling nodig om beleidskeuzes te kunnen communiceren, zoals een voorbeeldenboek of een beeldkwaliteitsplan. Soms is een instrument nodig dat ontwikkelingen in de gewenste richting kan sturen of ontwikkelingen kan initiëren. In andere gevallen moet er vooral gewerkt worden rond het bewaken en verzekeren van de erfgoedwaardes, via beschermingsbesluiten, RUP's of verordeningen. Maar evengoed ligt de nadruk op begeleiden en inspireren en in dat geval zijn vooroverleg en kwaliteitsbewaking essentieel.

≥ **BELEIDSINSTRUMENTEN:** Om tot een gedragen ruimtelijk beleid met betrekking tot erfgoed te komen is het essentieel telkens te onderzoeken welke de beleidshouding is die men wenst aan te nemen ten aanzien van het voorliggende erfgoedvraagstuk en hoe dit in beleidsinstrumenten vertaald kan worden. Dit kan dan leiden tot een gerichte keuze van de instrumenten. Elk instrument heeft immers eigen karakteristieken en doelstellingen. Een goede kennis van de mogelijkheden en ook beperkingen van de verschillende instrumenten, in relatie tot de mogelijke beleidshoudingen, vormt de basis om te komen tot een duidelijk beleid.

stap 3: Tenslotte kan de gewenste beleidshouding gekoppeld worden aan duidelijke instrumenten om het beleid vorm te geven en uit te voeren (hoe?).

POLYVALENT AFWEGINGSKADER

De hier aangehaalde methodiek werd uitgewerkt door Labo S in de periode 2006-2008 op basis van diverse literatuurbronnen en in nauw overleg met de opdrachtgever (Provincie West-Vlaanderen). Deze methodiek werd uitgewerkt voor wederopbouwerfgoed en in de basisstudie getest in Ieper (stad) en in Heuvelland (verschillende dorpen). Aan de methodiek werd in de daaropvolgende jaren verder gewerkt door deze op diverse plaatsen te testen, door ze in te zetten bij effectieve dossiers, door ook het landschap te betrekken en door in te zoomen op de verschillende instrumenten die ingezet konden worden. Maat-ontwerpers werden door de Provincie ingeschakeld om diverse opdrachten mee te begeleiden en zo de werkmethode te testen en verder scherp te stellen. Het resultaat is een grondig uitgewerkte methodiek die heel gericht is op de problematiek van niet-beschermd erfgoed in het algemeen. Het opgestelde werkkader doet immers geen uitspraken over de aard van het erfgoed, wat toelaat de methodiek ruim in te zetten:

1. PERSPECTIEVEN VAN ACTOREN

Het afwegingskader biedt ruimte om de perspectieven en argumenten van alle verschillende actoren mee te nemen (bewoner, eigenaar, toerist, historicus, erfgoedzorg, stedenbouwkundige, beleidsmaker en ontwerper). Ook na de implementatie van plannings- of beschermingsinstrumenten blijft het afwegingskader belangrijk als argumentatiebasis voor overleg met die verschillende actoren. Een belangrijk deel van de instrumenten focust op overleg, sensibilisering en communicatie.

2. OP MAAT VAN NIET-BESCHERMD ERFGOED

Het afwegingskader is toepasbaar op elk gebouw en elk erfgoedgeval. Toch leent het zich bij uitstek voor evaluatie van het niet-beschermd erfgoed en zelfs niet-geïventariseerd erfgoed. In tegenstelling tot monumenten of beschermde stads- en dorpsgezichten werd de erfgoedwaarde hier nog niet geformaliseerd en is onderbouwing van de waardebepaling essentieel. Door een afwegingskader uit te werken dat duidelijk meer in beeld wil krijgen dan de louter culturele waarde, kunnen heel verschillende vormen van erfgoed onderzocht en opgenomen worden die ruimer gaan (zeker via de locus- en belevingswaarde) dan het op het eerste zicht waardevolle gebouw of object.

3. VERSCHILLENDE SCHALEN

Het afwegingskader laat toe objecten en structuren van verschillende schaal, zij het een landschap, een stad of stadsdeel (wijk, straat, ...), zij het een gebouwgeheel of gebouwdetail, als erfgoed te evalueren. Het in- en uitzoomen tussen deze verschillende schalen laat bovendien toe om nog beter de samenhang en erfgoedwaarde te kunnen inschatten. Voor het evalueren van de locus- en belevingswaarde is dit zelfs essentieel.

4. BEOORDELING VAN BESTAANDE EN VAN NIEUWE ARCHITECTUUR

De hierboven gedefinieerde begrippen kunnen dienen om het belang van een bestaand pand of een bestaande situatie te evalueren, maar ook kunnen ze dienen als aandachtspunten voor nieuwe interventies. In nieuwe situaties betekent dit dan dat zowel de gebruikswaarde, de culturele waarde, de locuswaarde als de belevingswaarde op een overtuigende manier waargemaakt moeten worden.

4/ VIER ERFGOEDWAARDEN

CULTURELE WAARDE

Een gebouw, dorpsstructuur of landschap heeft culturele waarde doordat het van actuele of historische eigentijdsheid getuigt. Op bepaalde gebouwen, dorpsstructuren of landschappen doen we een beroep om gebeurtenissen uit het verleden en het verleden zelf te herdenken, te herinneren of te leren kennen. Andere gebouwen, dorpsstructuren of landschappen zijn waardevol doordat ze een geslaagde uitdrukking zijn van het actuele culturele klimaat.

De culturele waarde van een gebouw, dorpsstructuur of landschap heeft betrekking op de mate waarin gebouw, dorpsstructuur of landschap het actuele debat stimuleert, van historische betekenis is, een eigentijdse erfgoedbenadering vereist of zich inschrijft als cultuurdrager of cultuurgenerator binnen een lokale of supralokale samenleving. De culturele waarde draagt bij tot het collectief geheugen en toont aspecten van zowel het collectief bewustzijn als het collectief onderbewustzijn. De culturele waarde getuigt van de verhalen en opvattingen die over delen van het grondgebied en de landschappen worden geprojecteerd, van historische gebeurtenissen zoals bezettingen of oorlogen, bouw van infrastructuur of huisvesting, landbouwbeleid, technologische vooruitgang, en dit op zeer verschillende schalen die bovendien vaak in elkaar overvloeien.

De culturele waarde bestaat uit verschillende deelaspecten, die niet noodzakelijk maar wel vaak gelijktijdig voorkomen:

- De strikte monumentwaarde is een eerste soort herinneringswaarde. Een constructie heeft strikte monumentwaarde als ze bewust opgericht is met de bedoeling iets te herdenken. De constructie is van in het begin een gewild monument.
- De historische waarde ligt in het belang van een constructie voor de geschiedschrijving. Aangezien de geschiedenis alles ordent in een continue ontwikkelingsketen, is wat van een vroeger stadium dateert onvervangbaar en dus van waarde. Een constructie is in die optiek een historische kennisbron die informatie kan leveren over vroegere samenlevingen of bouwwijzen.
- De kunsthistorische waarde kan als een specifiek geval van historische waarde beschouwd worden. Hier gaat het om de waarde van een constructie voor de geschiedschrijving van de toegepaste kunst. Niet de informatieve waarde over voorbije samenlevingen of gebeurtenissen, maar de afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis van de (bouw)kunst is belangrijk. Stijlkenmerken staan daarin centraal.
- De actuele kunstwaarde van een gebouw ligt in de mate waarin het gebouw vandaag esthetisch geapprecieerd kan worden of in de waarde van het gebouw binnen het hedendaagse architectuur- en stedenbouwdebat.

Enkele voorbeelden

1. De culturele waarde van de Menenpoort is zeer groot. Het vormt ruimtelijk onderdeel van de historische vestingsstructuur van de stad Ieper, maar is er echter historisch geen deel van. Het is een van de allerbelangrijkste herdenkingsmonumenten van WO I. De stadspoort werd in 1927 gebouwd ter nagedachtenis van ongeveer 55.000 Britse soldaten die in de Eerste Wereldoorlog sneuvelden en niet meer geïdentificeerd of teruggevonden werden.
2. De culturele waarde van de Grote Markt van Ieper is eveneens heel duidelijk. De Grote Markt vormt het centrale en historische marktplein van Ieper. Aan de Grote Markt liggen de Lakenhallen, het belfort, het Nieuwerck en talloze winkels en horecazaken. Nagenoeg alle bebouwing werd vernield tijdens WO I. De belangrijkste monumenten werden na de oorlog identiek heropgebouwd. De woon- en handelsgebouwen rondom het plein werden vervangen door wederopbouwpannen die het geheel van het plein een nog harmonieuzer aanblik geven.
3. De culturele waarde van de kleine woonhuizen in de Tegelstraat (Ieper) is op het eerste zicht minder duidelijk. Deze rij van kleine identieke rijwoningen geeft echter een goed beeld van de arbeidershuisvesting van vlak na WO I.

voorbeelden

1. Menenpoort, Ieper
2. Grote Markt, Ieper
3. Tegelstraat, Ieper

GEBRUIKSWAARDE

De gebruikswaarde heeft betrekking op de mate waarin een gebouw, dorpsstructuur of landschap aan actuele gebruiksvragen kan beantwoorden. De gebruikswaarde verschilt voor een zelfde gebouw, dorpsstructuur of landschap van gebruiker tot gebruiker. De economische waarde is een afgeleide van de gebruikswaarde.

De gebruikswaarde van een gebouw, dorpsstructuur of landschap heeft betrekking op de mate waarin het voor de mens een drager vormt voor diverse functies of activiteiten, en op de mate waarin het die dragende rol goed of minder goed kan vervullen. De gebruikswaarde hangt dus grotendeels af van de aanwezige praktische, materiële en functionele infrastructuur van een gebouw of plek ten opzichte van de natuurlijke gegeven gesteldheid van het gebouw of de plek als drager. De gebruikswaarde analyseert dus op de eerste plaats de kracht van het gebouw of de plek als drager voor een specifiek gebruik. Voor een zelfde gebouw of plek kan de toekomstwaarde zeer sterk verschillen van gebruiker tot gebruiker.

De functionele draagkracht, de fysische toestand, het expressievermogen bepalen samen de gebruikswaarde van een gebouw:

- De functionele draagkracht van een gebouw (bijvoorbeeld de ruimtemaat), dorpsstructuur (bijvoorbeeld het stratenpatroon) of landschap (de kavelstructuur of bodemgesteldheid) betreft de mate waarin een gebouw, dorpsstructuur of landschap vandaag geschikt is om actuele of toekomstige functies te vervullen. Dit kan de oorspronkelijk bedoelde functie zijn of een andere functie waarnaar op die plaats vandaag vraag is. De functionele draagkracht van een gebouw, dorpsstructuur of landschap heeft in veel gevallen meer te maken met de mogelijkheden van zijn ligging, van de kavelstructuur en van zijn plattegrond dan met de manier hoe het er uit ziet.
- De fysische toestand heeft betrekking op de staat van de draagstructuur en van de gebouwschil van een gebouw, maar evengoed de terreintoestand van kavels in een landschap.
- Het expressievermogen ligt in de mate waarin het gebouw, dorpsstructuur of landschap de uitdrukking kan zijn van een gewenste identiteit van de gebruikers (bewoners, inwoners van de stad, recreanten, ...) of de uitdrukking van de functie die het vervult. Hieronder valt ook het uitdrukken of het om publieke of private ruimte gaat. Het expressievermogen is een zeer tijdsgevoelig aspect van de gebruikswaarde en het hangt vooral samen met de architectuur en typologie van het gebouw, de structuur van een dorp of het beeld van een landschap.

Enkele voorbeelden

1. *De gebruikswaarde van oude hoeses staat onder druk. Ze zijn voor een efficiënt landbouwbedrijf, dat in vergelijking met 100 jaar geleden sterk in schaal is toegenomen, niet langer zinvol voor de bedrijfsvoering. Om als bedrijfszetel te kunnen blijven fungeren zijn grote industriële loodsen noodzakelijk. Hun structuur leent zich wel voor het omvormen naar woningen. Veel hoeses worden daarom omgevormd tot zonevreemde woning.*
2. *De structuur van wederopbouwoningen is vaak nog in vrij goede staat. Mits grondige verbouwing, vooral in functie van comfort en duurzaamheid (technieken, isolatie, meer licht en meer ruimte), voldoen deze woningen nog steeds.*
3. *Herenwoningen in de hoofdstraten van onder andere Ieper voldoen niet meer aan hun oorspronkelijk gebruik. De opdeling van de grote woningen in een leefdeel voor de bewoners en daarnaast ook voor huispersoneel is tegenwoordig volledig achterhaald. De grote woningen zijn echter, in de hoofdstraten, uitermate geschikt als winkelpand. De begane grond van de panden wordt heringericht als winkelruimte en de gevels worden aangepast in functie van vitrines. Al deze verbouwingen en transformaties kunnen wel een grote impact hebben op de locus- en belevingswaarde van de panden.*

voorbeelden

1. hoeses
2. arbeiderswoningen
3. herenwoningen

voorbeelden

1. Grote Markt, Ieper
2. Ieperleestraat, Ieper
3. Reningelstraat - Kasteeldreef, Kessel-Lo
4. Sulferbergstraat, Westouter

LOCUSWAARDE

De locuswaarde van een gebouw, dorpsstructuur of landschap komt tot stand door de mate waarin een gebouw, (elementen van een) dorpsstructuur of landschap de grotere ruimtelijke structuur ondersteunt of een bepalend deel is van een groter kwalitatief geheel. Gehelen kunnen onder meer een gebouwensemble, een straatbeeld, een stads- of dorpsgezicht of een landschap zijn. De locuswaarde is een waarde die geëvalueerd moet worden met betrekking tot de omgeving.

De locuswaarde van een gebouw, dorpsstructuur of landschap is de waarde die het bezit op basis van haar intrinsieke, grondgebonden structuren ongeacht de esthetische, culturele, functionele of sociaal-economische waarde ervan. Ze verwijst naar de ruimtelijke structuur. De locuswaarde zal dus rekening houden met de aanwezigheid van sterke of zwakke structuren en kunnen bijdragen aan het afwegen van de noodzaak van behoud, herstel, versterking of herstructurering.

De locuswaarde wordt bepaald op basis van een aantal deelaspecten:

- De locuswaarde ligt vooral in die onderdelen of elementen die de ruimtelijke structuur specifiek maken, en in die gebouwen of ruimtelijke elementen (van een dorp of landschap) die generiek zijn binnen de ruimtelijke structuur en er dus de samenhang van versterken.
- Streekeigenheid creëert op die manier een locuswaarde die betrekking heeft op wat binnen een bepaalde streek, binnen een bepaald landschap het generieke van het landschap uitmaakt en tezelfdertijd die streek, dat landschap specifiek maakt, onderscheidt van andere streken of landschappen.
- Locuswaarde door genericiteit vinden we ook in het homogeen of heterogeen geheel van analoge gebouwen. Hier onderscheidt het gebouw zich niet van zijn omgeving maar verwijst naar zijn omgeving. Het bezit locuswaarde omdat het bijdraagt aan de waarneming van een groter geheel. Dit kan zeer duidelijk zijn, bijvoorbeeld wanneer een gebouw samen met andere deel uitmaakt van één ontwerp, of een herhaling, spiegeling of variatie is van een naburig gebouw.
- Locuswaarde door specificiteit krijgen die gebouwen die als herkenningspunten fungeren in de structuur van het landschap, dorp of de stad waarin ze zich onderscheiden door hun vormgeving, schaal, hun herkenbaarheid en/of hun zeer zichtbare locatie. We noemen ze landmarks of beeldbepalende gebouwen. Veel publieke gebouwen zijn dergelijke landmarks.

Enkele voorbeelden

1. De panden op de Grote Markt van Ieper hebben elk een heel eigen architectuur. Samen vormen ze een zeer homogene pleinwand, opgebouwd uit panden met gele baksteenarchitectuur. Daardoor is de heropgebouwde markt homogener dan het historische origineel.
2. De individuele waarde van de verschillende panden in de Ieperleestraat is op zich niet groot. Door repetitie van identieke arbeidershuisjes krijgt deze straat in de wijk Zaalhof een zeer homogene aanblik. De straat en elk pand haalt haar waarde uit de som van de delen en niet uit elk deel afzonderlijk. Een transformatie van één pand zou een grote impact hebben op het geheel.
3. De waarde van de twee hoekpanden van de kasteeldreef met de Reningelstraat wordt bepaald door het spiegelbeeld. Hierdoor wordt de toegang tot de straat extra benadrukt. Ze vormde oorspronkelijk de verbinding tussen twee kastelen in de kern van Kessel-Lo. De bebouwing benadrukt dit. De bebouwing haalt haar waarde uit de aanwezige spiegeling. Mocht één van de twee panden verdwijnen, dan vervalt de waarde van het andere pand en van de historische verbinding.
4. Het gemeentehuis van Westouter valt in het straatbeeld van het dorp op door haar meer uitgesproken architectuur (afwijkende dakvorm, bouwhoogte, detaillering, ...) maar vooral ook door de uitgekende inplanting ervan. Het gemeentehuis bevindt zich net in de knik van de belangrijkste doorgaande weg doorheen het dorp. Zo staat het steeds in de-zichtas van iedereen die doorheen het dorp komt.

BELEVINGSWAARDE

De belevingswaarde wordt bepaald door de mate waarin een gebouw, dorpsstructuur of landschap door de mens wordt ervaren. Dit slaat zowel op de twee- als op de driedimensionale subjectieve constructie van het beeld, of met andere woorden zowel op de samenstelling van het 'zicht' (in visu) als op de ervaring van de ruimtelijkheid (standplaats en benadering, in situ) door het subject. De belevingswaarde is een combinatie van objectieve en subjectieve ervaringen. Behalve over visuele beleving gaat het ook om auditieve en andere zintuiglijke ervaringen.

De belevingswaarde van een gebouw, dorpsstructuur of landschap is op een complexe wijze samengesteld want het is ondermeer afhankelijk van het (eventueel bewegend) oogpunt, de afstand van waarop men kijkt, de al dan niet scenografische inrichting, de publieke bekendheid van het beeld, de iconografische en historische bepaaldheid, etc.... De belevingswaarden van verschillende gebouwen, dorpsstructuren of landschappen geven zo structuur aan een gebied, op verschillende schaalniveaus, want het kan gaan om gebouwen en gebouwencomplexen op buurtniveau, hele dorpen en hele steden, valleien en heuvellandschappen, regio's die men per auto of trein doorkruist, etc....

Bij de belevingswaarde komen vooral twee vragen aan bod: hoe biedt het beeld zich aan de toeschouwer of gebruiker aan, en hoe ervaart of beleeft de toeschouwer of gebruiker het beeld? Deze vormen met andere woorden de perceptieve en receptieve dimensies van het gebouw, dorpsstructuur of landschap.

Enkele voorbeelden

1. Het landschap van Heuvelland, met de aanwezige getuigenheuvels, de bosfragmenten, de open landbouwlandschappen, de typische hoeves, ... heeft een grote belevingswaarde. Dit blijkt al duidelijk uit de grote appreciatie die de regio krijgt van toeristen en recreanten. De landschappelijke kwaliteiten vormen de basis voor de aantrekkingskracht van het gebied. Nu vormen landschap en bebouwing nog een samenhangend geheel. Lintbebouwing, grootschalige verspreide bebouwing, uitrafelende dorpsranden met grote introverte woonverkavelingen en dergelijke meer, ontbreken nog grotendeels in het landschapsbeeld. Het resulterende beeld is nog vrij gaaf en ongeschonden, zelfs al is het huidige beeld niet dat van een cultuurhistorisch landschap. Diverse transformaties kunnen het bestaande, typische en identiteitsvormende beeld aantasten. Bij dergelijke transformaties dient vooral nagedacht worden over de impact op de ervaring van het landschap.
2. Het Astridpark in Ieper werd aangelegd na de verwoesting door WO I. Op deze plek bevond zich voor de verwoesting wel een kleinere open ruimte, maar vooral bebouwing. Het Astridpark introduceert een nieuwe figuur in het bebouwingsweefsel van de stad, namelijk dat van het formele (19de eeuwse) stadspark. Binnen de stadsvesten vormt het Astridpark, samen met het Zaalhof de enige groene publieke ruimte in aanvulling op de groene stadsvesten zelf. Het stadspark vormt een heel duidelijk formele figuur in het stadswaas: een ongeveer vierkante parkruimte omgeven door drie bebouwingswanden (die in dezelfde periode als het park opgericht werden) en een open zijde gericht op de Sint-Maartenskerk. Bebouwingswanden, groene ruimte en zicht op de kerk vormen een samenhangend stadsbeeld. Transformaties aan deze structuur kunnen de belevingswaarde van deze belangrijke en aantrekkelijke stedelijke ruimte sterk wijzigen.

- voorbeelden
1. Kemmelberg
 2. Heuvelland
 3. Astridpark, Ieper

5/ VOORBEELDVERBOUWINGEN

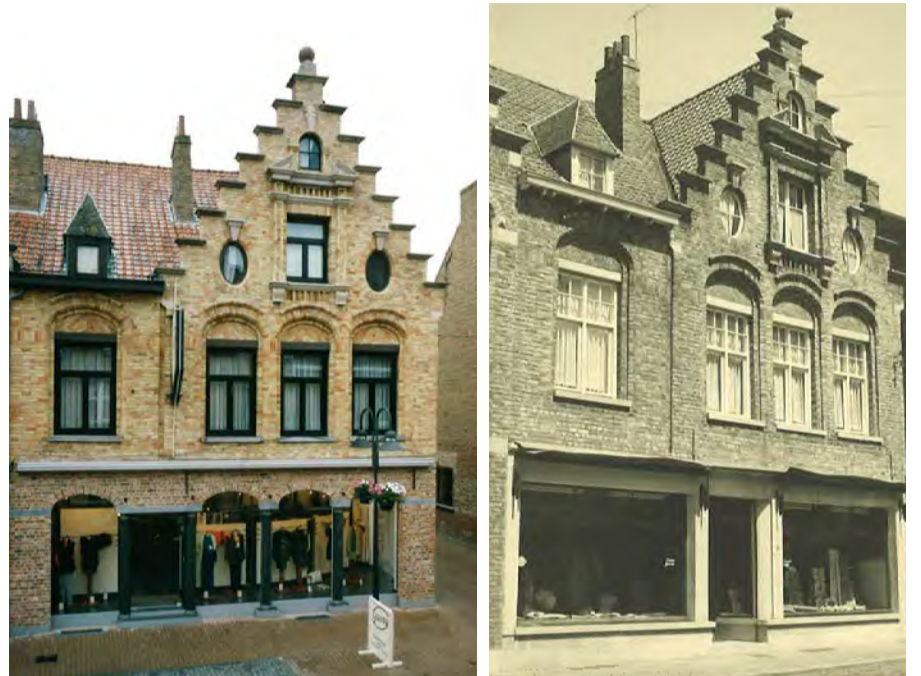
VASTLEGGEN VAN VORMPARAMETERS

Na het bepalen van de erfgoedwaarde en het inschatten van de uitdagingen waarvoor het erfgoed staat komt het er op aan om duidelijk te omschrijven welke ingrepen en transformaties beoogd en/of toegelaten worden. In een tweede stap worden daarom de "vormparameters" vastgelegd die, vanuit de visie op het omgaan met het erfgoed, zullen gelden bij bouwen aan of verbouwen van erfgoedobjecten en gehelen.

De "vormparameters" komen vaak neer op het gedetailleerd omschrijven van de verschillende aspecten die vanuit de erfgoedvisie essentieel zijn voor het behouden en versterken (of beschermen) van de erfgoedwaarde. Dit kan gaan om het omschrijven van de gebruiksmogelijkheden van een gebouw via het vastleggen van toegelaten bestemmingen of het omschrijven van uitbreidingsmogelijkheden van functies. In hoofdzaak zal het echter gaan om het vastleggen van ruimtelijke karakteristieken zoals volumetrie van het gebouw, dakvorm, gevelgeleding, raamverdeling, materialiteit, kleur, enzovoort... Naast specifieke architecturale aspecten kan het bovendien ook gaan om eerder stedenbouwkundige aspecten, zoals de inplanting, verhouding tot de straat, relatie tot naastliggende bebouwing, accentwaarde binnen de bebouwde structuur, enzovoort... Dergelijke vormparameters doen een uitspraak op een iets ruimere schaal en spelen in op de locuswaarde van het gebouw. Tenslotte kunnen ook landschappelijke aspecten vastgelegd worden zoals de inrichting van voortuinen, inpassing in de omgeving, inrichting en beheer van het landschappelijk beeld, enzovoort...

Welke specifiek de vormparameters zijn waarop ingezet moet worden is steeds afhankelijk van het specifieke geval en van de erfgoedvisie zelf. De vormparameters geven uitdrukking aan de waarde van het erfgoed, de ruimtelijke, functionele, stedenbouwkundige en landschappelijke karakteristieken van het erfgoed en vormen tegelijkertijd ook de vertaling van de gewenste beleidsvisie. Welke aspecten precies in welke vormparameters vertaald kunnen worden, en die dus de concrete parameters vormen om een projectvoorstel aan af te toetsen, kan via gericht onderzoek bepaald worden. Via dit bijkomend onderzoek, zoals ontwerpend onderzoek (waarbij verschillende modellen getest worden), de opmaak van een beeldkwaliteitsplan (waarbij de verschillende beeldaspecten verbeeld worden) of het onderzoeken en olijsten van referenties (waarbij voorbeelden besproken worden) kunnen de gewenste ingrepen onderzocht, besproken en vastgelegd worden.

Als uitdrukking van de mogelijke vormparameters worden hierna een aantal geslaagde verbouwingen van (wederopbouw)erfgoed opgeëlijst. Elk voorbeeld illustreert de aanpak om, via een duidelijk onderzoek naar de erfgoedwaarde van de gebouwen, het scherp stellen van de gestelde uitdagingen die de basis vormen voor de bouwopgave en een creatief onderzoek naar de mogelijke vertaling ervan in een ontwerpvoorstel, te komen tot een kwalitatief antwoord waarbij steeds 'gebouwd werd met gevoel'. De voorbeelden tonen dus een aantal mogelijke vormparameters die, bij de uitwerking van een visie rond het bouwen en verbouwen van erfgoed, aan bod zouden kunnen komen.

NIEUWE OUDE GEVELS

Winkelpanden, Diksmuide en Heuvelland

Bij twee verbouwingen werden de winkelvitruines die in de jaren zestig in de oude gevels werden ingepast terug weggehaald. In het eerste voorbeeld in functie van een nieuwe vitrine voor een winkel, in het tweede voorbeeld voor een woning. In beide gevallen werd de oorspronkelijke gevel niet hersteld, maar omwille van hedendaagse noden (meer vitrine en meer licht) opnieuw geïnterpreteerd. De verbouwing gebeurde met respect voor de kenmerken van de wederopbouwarchitectuur, zoals de aandacht voor baksteenarchitectuur en de verticale geleding van de gevel.

STRAATBEELD

Drie verbouwingen, Koning Albertlaan 12, 14 & 16, Diksmuide

De drie aanpalende panden in de Albertlaan werden elk, met het principe van behoud van de erfgoedwaarde indachtig, verbouwd. Storende elementen uit vroegere verbouwingen werden weggehaald en het gevelbeeld werd hersteld in samenhang met het totale straatbeeld. Dergelijke verbouwingen van straatgehelen hebben een belangrijke impact op de belevingswaarde van straat of dorp.

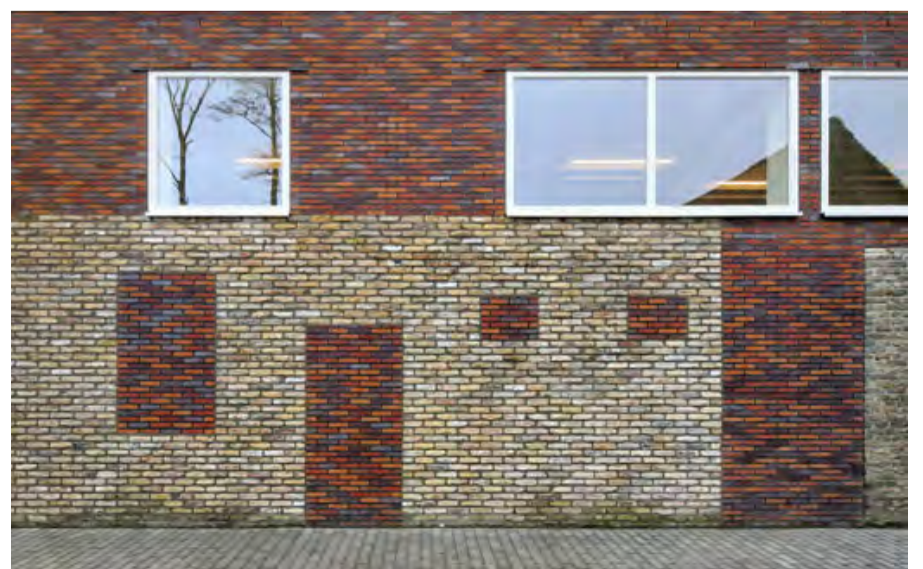
OUDE GEBOUWEN NIEUWE PUBLIEKE FUNCTIES

Stadhuis, Lo-Reninge (noA-architecten)

Het voormalige klooster in de kern van Lo werd verbouwd tot stadhuis. Het gebouw oogt als een grote schuur, opgebouwd uit een houten structuur en een stenen buitenschil. Ze is gebaseerd op de streektypologie van de langsevelhoeves. De constructie is een laag-energiegebouw. Een glazen gang die de publieke toegang vormt tot het stadhuis verbindt de nieuwbouw met het gerestaureerde klooster, waar het college en OCMW, evenals de representatieve zalen, gehuisvest zijn.

Ontmoetingscentrum, Westvleteren (Room & Room architecten)

Het gebouwencomplex bestaat uit opeenvolgende bouwsels, gaande van een 19de eeuwse schoolgebouw en een oud gemeentehuis tot een industriële aanbouw. De verbouwing tot dorps-huis toont de structuur en architectuur van het oorspronkelijke gebouwencomplex. Het beeldbepalend karakter van de verschillende bakstenen, die de achtereenvolgende verbouwingen tonen, wordt versterkt door bij deze renovatie de nieuwe delen eveneens in een eigentijds baksteentype te realiseren.

Omgaan met (wederopbouw)
erfgoed in een veranderende
maatschappelijke context

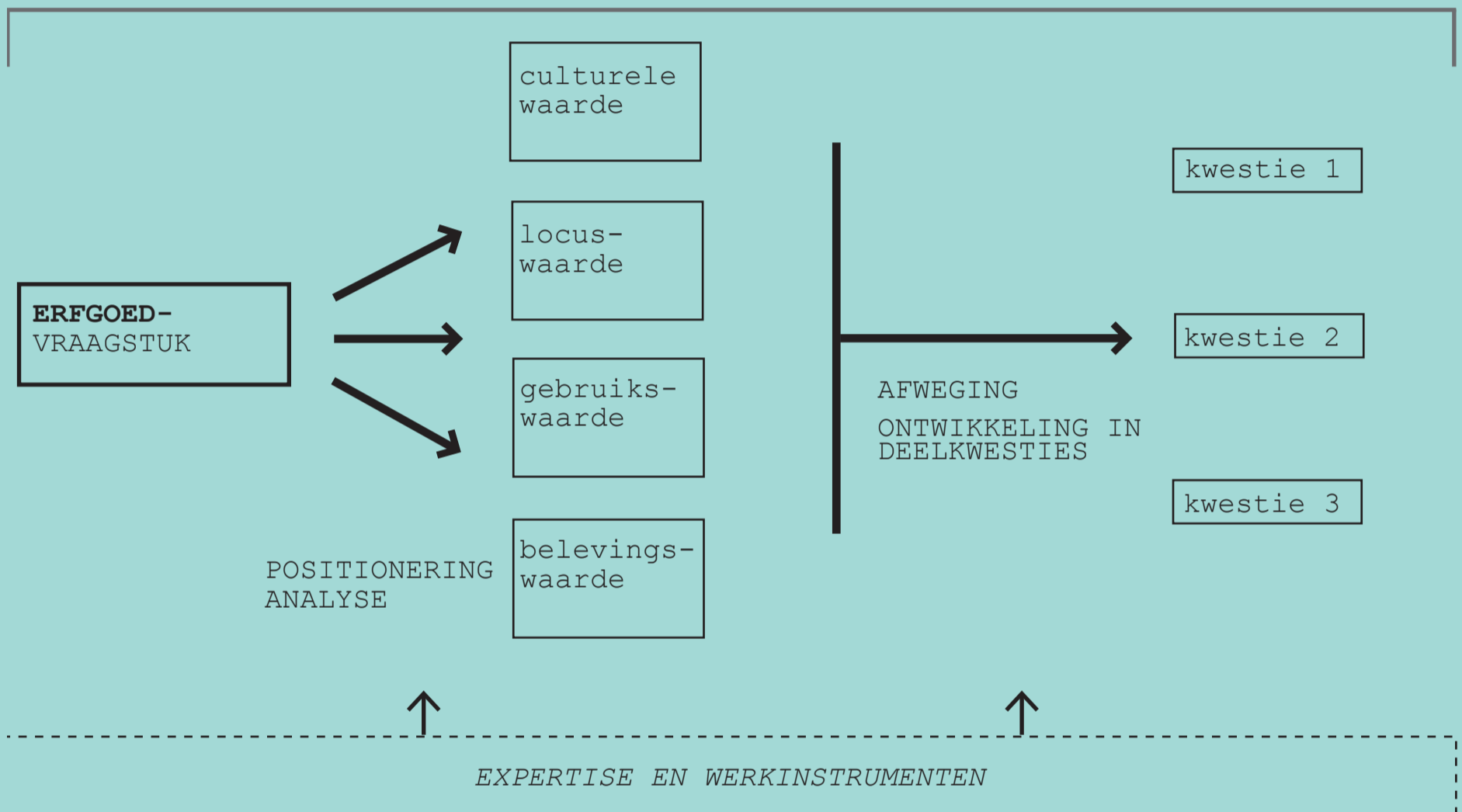
een methodiek in drie stappen

De omgang met erfgoed wordt vaak aangevoeld als een conflict tussen erfgoedzorg en gebruik. Om dit probleem grondig te kunnen behandelen, werd door Labo S (Vakgroep Architectuur en Stedenbouw, Universiteit Gent), een methodiek uitgewerkt die het volledig traject van 'erfgoedvraagstuk' tot beleidsmatig antwoord in kaart brengt. De methodiek werkt in drie stappen. In elk van de drie stappen wordt een antwoord geboden op een centrale vraag die sturend is in het omgaan met erfgoed in relatie met het bieden van nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden. De drie basisvragen én antwoorden vormen samen een handleiding om te "bouwen met gevoel".

stap 1.

Wat is de waarde van het erfgoed en waarom is het precies waardevol?

Welke zijn de te verwachten transformaties en welke willen we toelaten of net vermijden?

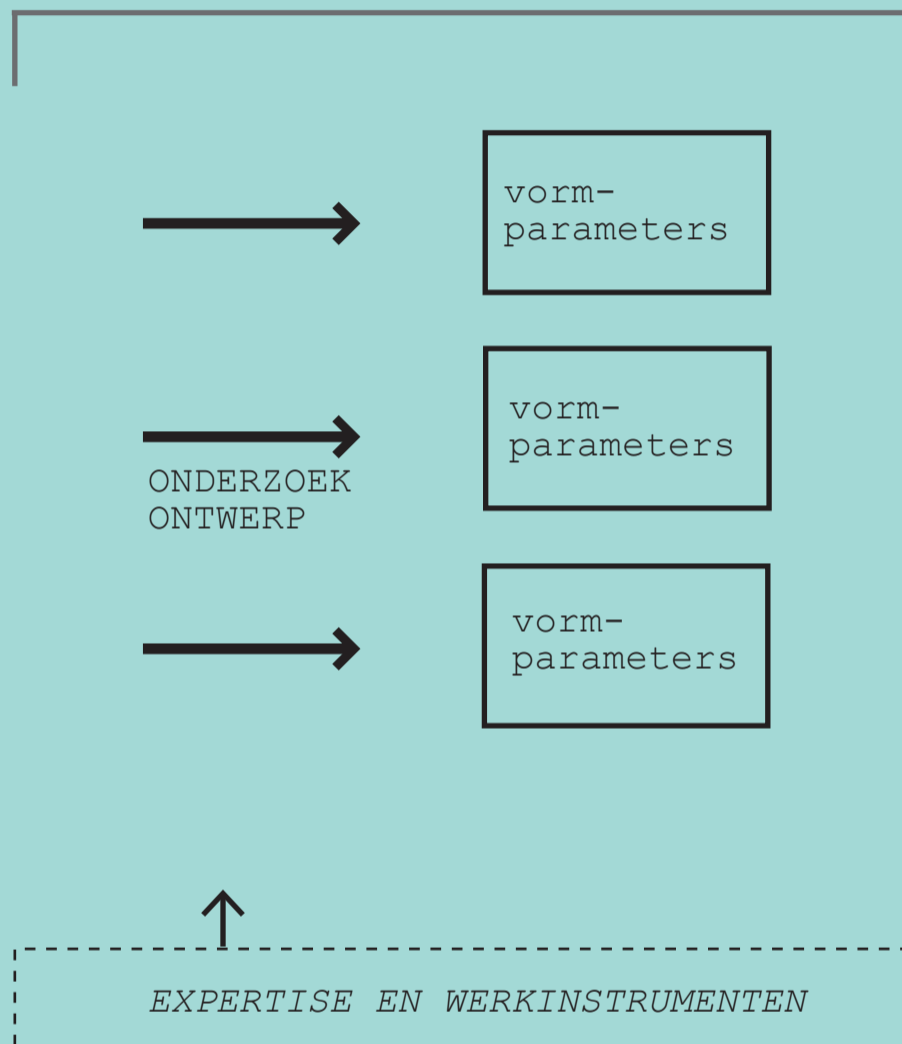
STAP 1: UITWERKING VAN DE VRAAG

Stap 1/A, erfgoedwaardering. Het erfgoedvraagstuk wordt eerst als een eenvoudige vertrekvraag geformuleerd. In de waardeanalyse van het vraagstuk via het afwegingskader wordt nagegaan welke aspecten van de bestaande toestand culturele waarde dragen en hoe groot die waarde ervan is. Er wordt nagegaan of er bestaande locuswaarde is die behouden moet blijven of dat de locuswaarde eerder kan toenemen door een interventie op die plaats. Ook de vragen vanuit mogelijke gebruikswaarde worden in kaart gebracht, en tot slotte wordt nagedacht over de belevingswaarde.

Stap 1/B, erfgoedkwesties: Vervolgens wordt het erfgoedvraagstuk ontwikkeld in deelkwesties die opgaves vormen waar het erfgoed voor staat. Vaak wordt voor elke deelkwestie meteen ook afgewogen welke ontwikkeling gewenst is. Het uitgangspunt bij de afweging is steeds dat de vier waarden (gebruiks-, locus-, belevings- en culturele waarde) elementair waargemaakt worden en dat specifieke troeven uitgespeeld worden. De afwegingen resulteren in één of enkele visies voor gewenste ontwikkeling.

stap 2.

Hoe kunnen deze transformaties vorm krijgen en wat zijn de ruimtelijke randvoorwaarden voor deze ontwikkelingen?

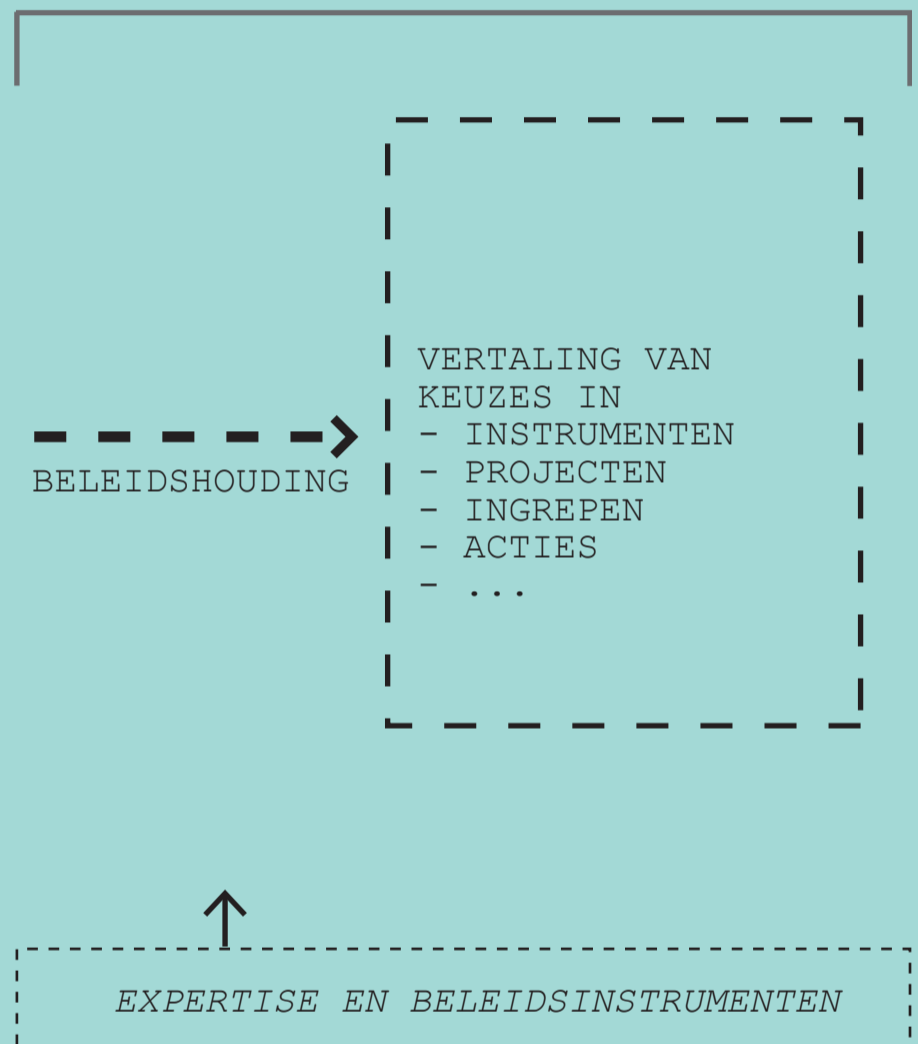

STAP 2: UITWERKING VAN EEN VISIE

In de tweede stap wordt, bijvoorbeeld via ondersteunende instrumenten zoals ontwerpend onderzoek en scenario's, een ruimtelijke visie (of meerdere visies) voor een verdere ruimtelijke ontwikkeling in confrontatie met de verschillende waarden uitgewerkt. Elk van de visies wordt beschreven met een concepttitel, een beeld dat een ontwerp of ontwikkelingsaanzet toont, de bijhorende aandachtspunten en eventuele vastgelegde vormvariabelen en hun afwijkingmarge.

stap 3.

Hoe kan de erfgoedwaarde verankerd worden maar ook de ontwikkelingsmogelijkheden? Hoe pakken we dit praktisch aan? Welke instrumenten zetten we hier voor in?

STAP 3: OPERATIONALISERING IN BELEID

De inhoudelijk ontwikkelde visie voor de verschillende ontwikkelingsopties, moet ten slotte nog vertaald worden in een gepast beleidsinstrument. De keuze voor een bepaald beleidsinstrument zal onder meer afhangen van:

- de verhouding van de gewenste ontwikkelingsopties tot de spontaan verwachte ontwikkelingen (urgentie van het erfgoedvraagstuk);
- het strategisch belang van de betrokken thema's voor het beleid;
- de schaal waarop het vraagstuk voorkomt of benaderd moet worden (perceel, straat, dorp / wijk / stad, ...);
- de mate waarin de gekozen ontwikkelingsopties zich laten vertalen in voorschriften

Indien de verwachte ontwikkeling overeenkomt met één van de gewenste ontwikkelingsopties of indien een bepaald erfgoedthema voor het beleid van secundair belang is, kan een passief beleid voldoende zijn. Meestal zal een sturend instrument aan de orde zijn (bescherming, sensibilisering, stimulering, verordening, RUP, ontwikkelingsschets, bindend advies bouwvergunning, ...). Soms kan een actief engagement van de gemeente nodig zijn, bijvoorbeeld in geval van grote of complexe ontwikkelingen of wanneer het om een sleuteldossier gaat. Dan kan de gemeente zelf als bouwheer of projectcoördinator optreden.

opgemaakt door
Labo-S, Universiteit Gent
Vakgroep Architectuur en Stedenbouw
Jozef Plateastraat 22, 9000 Gent

vakgroep
architectuur
& stedenbouw

opgemaakt door
maat-ontwerpers,
Forelstraat 55b, 9000 Gent
www.maat-ontwerpers.be

met de steun van
Provincie West-Vlaanderen
gebiedsgerichte werking Westhoek
Woumenweg 100, 8600 Diksmuide

“Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de frontstreek van '14 tot '18”, Labo S, Vakgroep Architectuur & Stedenbouw, Faculteit Ingenieurswetenschappen, UGent. 2008

“Omgaan met de wederopbouwarchitectuur in de frontstreek van '14 tot '18”. Onderzoek naar inzetbare instrumenten, Maat-ontwerpers. 2011

HEDENDAAGS WONEN

Uitbreiding woning, Diksmuide (Tim Provoost)

Een woning in een tuinwijk werd uitgebreid met een ruim tuinpaviljoen in eigentijdse materialen en vormgeving. De nieuwbouw biedt ruimte aan de leefvertrekken en gaat een veel directere relatie aan met de buitenruimte. De bestaande woning en de toevoegingen vormen één geheel: de nieuwe architectuur respecteert het bestaande wederopbouwland, maar voegt bewust iets nieuws toe.

(foto: Jean Godecharle)

Verbouwing woning met praktijk, Ieper (Xavier Donck & partners Architecten)

Een dubbelwoning in Ieper werd verbouwd tot een eensgezinswoning met praktijkruimte. Het praktijkgedeelte bevindt zich op het gelijkvloers, de woning er boven. De slaapvertrekken werden ingepast op de eerste verdieping, het woongedeelte op de tweede verdieping. Een bijkomend private werkruimte kreeg een plek onder het dak. Dat werd grotendeels open gewerkt en voorzien van een terras en grote ramen. Via vides werpt dit licht tot diep in de woning.

(foto: Jean Godecharle)

nieuwbouw in agrarisch waardevol gebied, Heuvelland (ae-architecten)

Op de plaats van een oud vervallen hoevetje is de woning ingeplant volgens dezelfde streekeigen oriëntatie waarbij de langste zijde van de woning noord-zuid georiënteerd is en de kortste zijde oost-west. de woning neemt de typische beeldkenmerken (rode baksteen, oranje dakpannen) van de langshoeves uit de streek over, maar is in die zin hedendaags dat de woning het omliggende landschap sterk binnentrekt in de leefvertrekken.

Verbouwing en uitbreiding woning, Ieper (Volt architecten)

Een heel kleine rijwoning in Ieper werd grondig verbouwd en uitgebreid met een uitbouw aan de achterzijde. Op de uitbouw werd een terras voorzien. Leef- en slaappedeelte werden omgewisseld in de woning, waarbij de eerder private vertrekken op het gelijkvloers in een introverte setting werden ingepast. De leefvertrekken op de eerste en tweede verdieping krijgen veel ruimte, veel licht en een prachtig zicht op de torens van Ieper.

6/ stap 3, INZETBARE INSTRUMENTEN

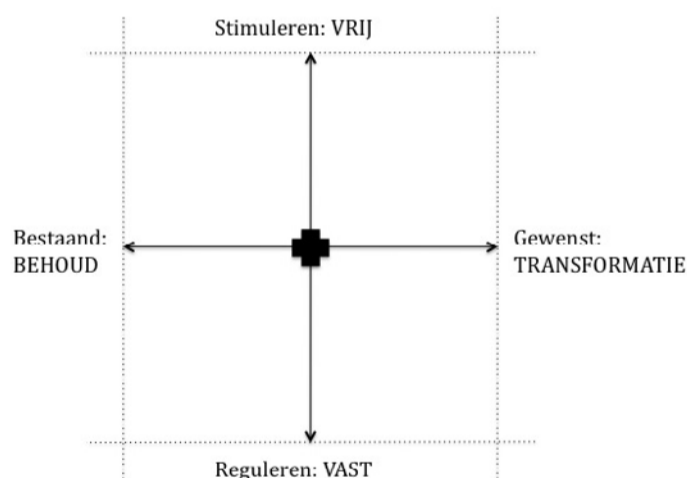
OPERATIONALISERING VIA INSTRUMENTEN

Zonder limitatief te willen zijn worden in dit hoofdstuk acht (types van) instrumenten besproken. Ongetwijfeld zijn er nog mogelijke instrumenten, maar deze acht categorieën geven al een zeer volledig beeld van hoe erfgoed ingebed kan worden in ruimtelijk beleid. Hieronder worden ze kort overlopen. Van elk instrument wordt een korte beschrijving gegeven. Telkens worden de kenmerken (de pro's en contra's) van het instrument uitgelegd. Enkele relevante voorbeelden en nuttige links leiden tot meer informatie voor zij die dit willen. Bij elk instrument wordt eveneens een wervend voorbeeld toegevoegd. Sommige instrumenten zijn vooral zinvol als werkinstrument bij stap 1 -uitwerking vraag-, andere als werkinstrument bij stap 2-uitwerking visie-, en nog andere hebben vooral een rol in stap 3 -operationalisering in beleid.

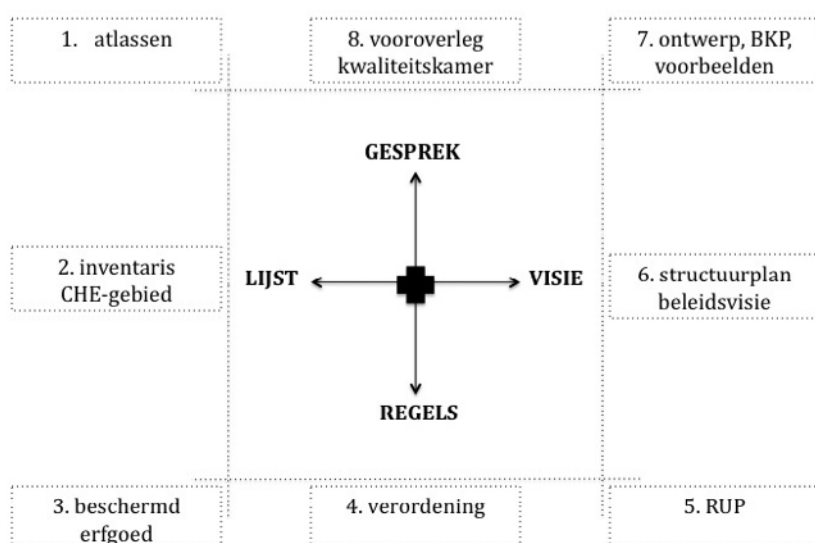
Volgende acht instrumenten vormen de basis voor een ruimtelijk beleid met betrekking tot erfgoed:

1. verzamelen van erfgoedwaarde in een ATLAS
2. benoemen van erfgoedwaarde in INVENTARIS of CHE-GEBIED
3. vastleggen van erfgoedwaarde als BESCHERMD MONUMENT
4. reguleren van erfgoedwaarde in een VERORDENING
5. vertalen van erfgoedwaarde in een RUP
6. richting geven aan erfgoedwaarde in een STRUCTUURPLAN
7. verbeelden van erfgoedwaarde via ONTWERPEN, BKP, ...
8. begeleiden van erfgoedwaarde via VOOROVERLEG of een KWALITEITSKAMER

2 ASSEN

INSTRUMENTEN

POSITIONERING VAN DE INSTRUMENTEN

positionering van de instrumenten: 2 ASSEN

De acht instrumenten hebben elk een aantal specifieke beleidskarakteristieken. Ruwweg kunnen we deze instrumenten op basis van hun karakteristieken rangschikken op basis van twee assen. Elke as veronderstelt twee uitersten binnen een bepaalde beleidshouding.

Een eerste as kan opgesteld worden op basis van hoe het beleid omgaat met erfgoed. Vertrekt het beleid vanuit (een grondige kennis) van de bestaande erfgoedwaarde en het **BEHOUD** daarvan, of vertrekt het net vanuit de mogelijke en gewenste erfgoedwaarde of de **TRANSFORMATIE** van het bestaande naar iets nieuws?

- Staat dus een eerder conserverende houding centraal (hoe kunnen we de erfgoedwaarden zoals ze zich nu of in het verleden voordoen bewaren zoals ze zijn (of waren)?
- Of staat de wijziging van de erfgoedwaarden op basis van huidige noden en wensen centraal (hoe kunnen we de erfgoedwaarden zo veel mogelijk inzetten om tegemoet te komen aan hedendaagse noden)?

Een tweede as kan uitgezet worden op basis van de verankering van het erfgoed. Vertrekt het beleid vanuit het top-down en op voorhand (juridisch) **VASTLEGGEN** van de erfgoedwaarde, of net vanuit het bottom-up en ad hoc bepalen en bespreken van de erfgoedwaarde aangezien die nog **VRIJGELATEN** werd?

- Worden de gewenste ingrepen in/op het erfgoed dus minutieus vastgelegd in juridische regels om zo zekerheid te bieden aan mogelijke evoluties?
- Of worden de verschillende mogelijkheden opengelaten om zo een breed spectrum aan opties nog bespreekbaar te houden?

positionering van de instrumenten: type-instrumenten

De acht instrumenten passen binnen dit kader waardoor ze uiteenvallen in vier groepen van instrumenten, elk gepositioneerd op één kant van het assenkruis

Instrumenten die vertrekken vanuit het behoud van de bestaande erfgoedwaarden werken voornamelijk vanuit het bepalen of scherp definiëren van de erfgoedwaarden. Het zijn **LIJSTEN** die vastleggen wat de erfgoedwaarde is. Voorbeelden hiervan zijn:

1. verzamelen van erfgoedwaarde in een ATLAS
2. benoemen van erfgoedwaarde in INVENTARIS of CHE-GEBIED
3. vastleggen van erfgoedwaarde als BESCHERMD MONUMENT

Instrumenten die vertrekken vanuit de gewenste ontwikkeling van de erfgoedwaarde werken vooral op basis van een **VISIE**. Ze vertrekken vanuit een toekomstscenario voor dit erfgoed en dit in perspectief van andere ruimtelijke ontwikkelingen. Voorbeelden hiervan zijn:

5. vertalen van erfgoedwaarde in een RUP
6. richting geven aan erfgoedwaarde in een STRUCTUURPLAN
7. verbeelden van erfgoedwaarde in ONTWERPEND ONDERZOEK, BKP, ...

Instrumenten die vertrekken vanuit het vastleggen van alle mogelijke ontwikkelingen van de erfgoedwaarde willen deze strikt beschrijven aan de hand van **REGELS**. Het zijn immers deze regels die juridisch bepalen wat kan en wat niet kan. Voorbeelden hiervan zijn:

3. vastleggen van erfgoedwaarde als BESCHERMD MONUMENT
4. reguleren van erfgoedwaarde in een VERORDENING
5. vertalen van erfgoedwaarde in een RUP

Instrumenten die vertrekken vanuit van uit discussie en GESPREK over de kwaliteiten gaan er van uit dat de potenties van erfgoed in elke situatie anders zijn en onderzocht moeten worden. Ze proberen te verbeelden wat de mogelijkheden voor het erfgoed zijn en willen deze bloot leggen. Voorbeelden hiervan zijn:

1. verzamelen van erfgoedwaarde in een ATLAS
8. begeleiden van erfgoedwaarde via VOOROVERLEG, KWALITEITSKAMER
7. verbeelden van erfgoedwaarde in ONTWERPEND ONDERZOEK, BKP, ...

UITZETTEN VAN EEN ERFGOEDBELEID

complementariteit van instrumenten

Om een erfgoedbeleid te voeren is het aangewezen een instrument in te zetten omwille van zijn specifieke kenmerken. De verschillende instrumenten staan echter wel in relatie tot elkaar. Enkele voorbeelden tonen de relaties aan tussen de acht groepen van beleidsinstrumenten:

VBb 1.: koppeling van instrumenten in functie van VISIEOPBOUW.

De erfgoedatlassen vormen een zeer interessante informatiebron voor diverse andere instrumenten. De atlassen verzamelen immers zo veel mogelijk basisgegevens over elk erfgoedobject maar bij voorkeur ook over de relaties met zijn context, samenhang met andere elementen, ... Bovendien zal de atlas dit niet puur als basisinfo aanreiken maar reeds een afweging maken van de waarde van het erfgoed. Er wordt dus reeds een evaluatie gemaakt die relevant is voor het beleid en als gegeven zeer inzetbaar is voor andere instrumenten:

- het structuurplan bijvoorbeeld bevat steeds een beschrijving van de bestaande ruimtelijke structuur. De bestaande erfgoedwaardes passen hier perfect in. Vanuit de bestaande waardering kan vervolgens doorgewerkt worden naar de gewenste ontwikkelingen. Dit kan dan weer door middel van ontwerp onderzoek gebeuren.
- het ontwerp onderzoek vertrekt dus best vanuit een grondige kennis van de bestaande erfgoedwaarde.
- Een RUP wil de ontwikkelingsmogelijkheden vastleggen via duidelijke regels voor gebruik, inrichting en beheer. Dit kan het best door ook te vertrekken vanuit de specifieke kenmerken van de ruimtelijke context waarover het RUP uitspraak doet.

Vb 2.: koppeling van instrumenten in functie van REGELS

Een verordening of RUP vormt de perfecte basis om via regels vast te leggen wat er wel en niet kan bij werken aan erfgoed. Beide instrumenten vormen daardoor de basis voor verdere beoordeling, bijvoorbeeld bij de bouwaanvraag. Als basisinstrument voor het vergunningbeleid kent het een aantal linken met andere instrumenten:

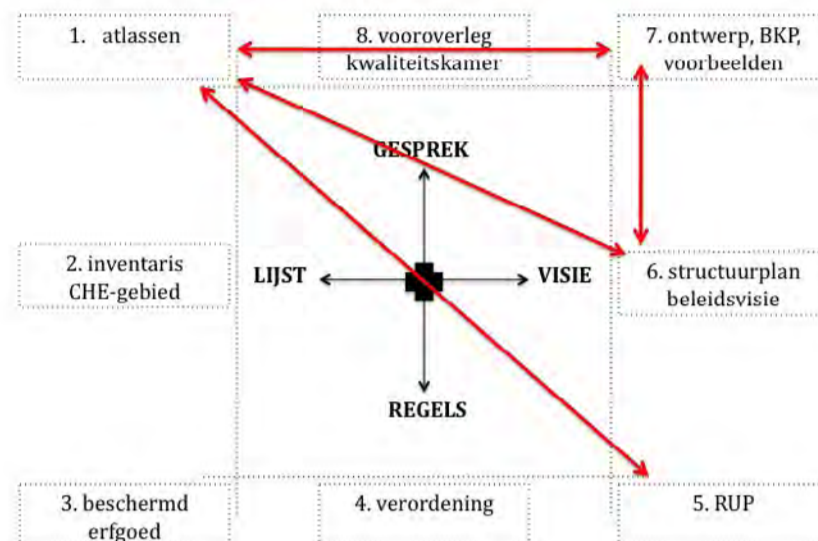
- De regels worden ingezet als basisbeoordelingskader voor het bespreken van bouwprojecten via vooroverleg of een kwaliteitskamer. De regels beschrijven de minimale basiskwaliteiten die beoogd worden. Goede of optimale ruimtelijke kwaliteit wordt vervolgens bekomen door het project te contextualiseren. Dit door gerichte voorstellen te doen en deze te bespreken. De verordening kan bovendien de juridische verankering betekenen voor dit "gesprek" door de instrumenten van het vooroverleg en de kwaliteitskamer op te nemen.
- Een verordening vormt de basis voor een beter beschermen van niet-beschermd erfgoed. Dit kan door vanuit de verordening duidelijke banden te maken met de inventaris of het CHE-gebied. Aan de verankering van deze instrumenten kan bovendien een procedure van afweging, bijvoorbeeld via erfgoedtoets, opgenomen worden.
- De verordening en het RUP vormen vaak een aanvulling op elkaar. De verordening vormt het generieke basiskader, het RUP bepaalt de regels in specifieke ruimtelijke situaties.
- Tot slot vormen de regels best ook de uitdrukking van de ruimtelijke visie zoals deze geformuleerd is in het structuurplan.

Vb 3.: koppeling van instrumenten in functie van een BEOORDELING

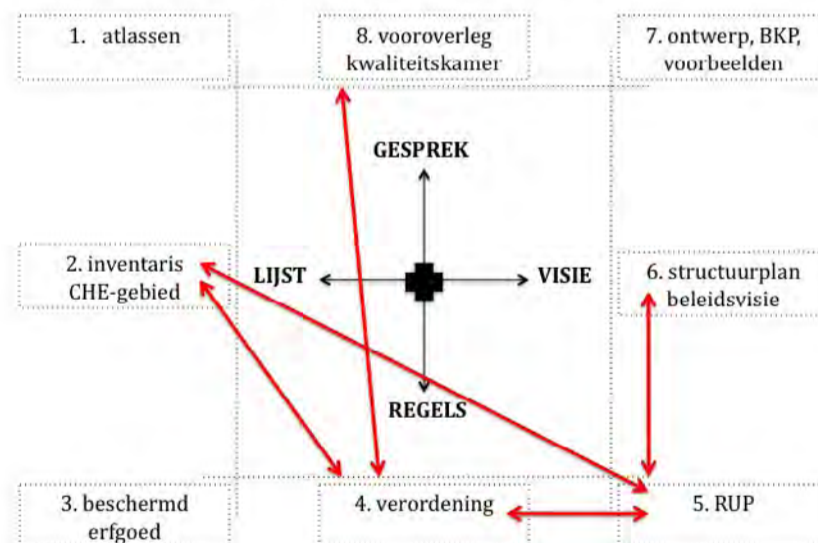
Bij de effectieve beoordeling van een bouwproject via vooroverleg of een kwaliteitskamer is de onderbouwing van het advies essentieel. Dit advies zal zich daarom beroepen op basisinformatie die daarvoor noodzakelijk is en die via dit gesprek interpreteerbaar wordt.

- De inventaris, het CHE-gebied en zelfs het beschermd erfgoed vragen nog steeds na vastlegging om een bijkomende beoordeling van hun erfgoedwaarde. Voor beschermd erfgoed bijvoorbeeld is het essentieel om in functie van een optimale conservatie van het monument na te denken hoe dit dient te gebeuren, wat de historische referentie is en welke functies hiervoor best ingezet kunnen worden.
- Hetzelfde geldt eigenlijk voor de regels van een verordening of een RUP. Hoewel deze wel vastliggen zullen ze toch steeds een beoordeling op basis van appreciatie vragen via een gesprek voor

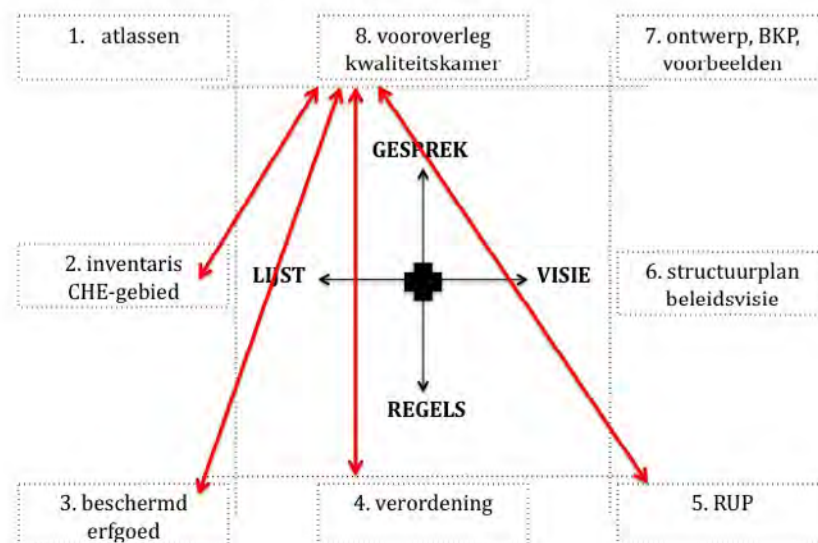
KOPPELING VAN INSTRUMENTEN/ VISIEOPBOUW

KOPPELING VAN INSTRUMENTEN/ REGELS OPMAKEN

KOPPELING VAN INSTRUMENTEN/ BEOORDELING

Taakverdeling

Niet elk beleidsniveau of elke organisatie dient in te zetten op elk instrument. Vanuit verschillende kanten worden immers reeds diverse instrumenten ingezet en dit op verschillende schaalniveau's. Bij elk schaalniveau passen een aantal instrumenten en deze kunnen leiden tot duidelijke taakafspraken. Overleg daarover is wel essentieel om de inzet van de instrumenten op elkaar af te stemmen, want deze vertonen (zoals aangehaald) een grote samenhang.

Enkele voorbeelden van taakverdeling, gebaseerd op het principe van de subsidiariteit en de bestaande beleidsniveau's in Vlaanderen:

1. ATLASSEN: dit zijn analyse-en evaluatieinstrumenten en kunnen daarom eigenlijk op elk niveau opgemaakt worden. Maar hoe meer we inzoomen op een specifiek gebied, des te gedetailleerder de atlas wordt. Voor erfgoed is het daarom niet zo zinvol om een ophijsting van erfgoedwaardes en -structuren op te maken op provinciale of zelfs Vlaamse schaal. De schaal van een dorpskern, groep dorpen of regionaal landschap is meer geschikt. Een uitzondering is die van een gedetailleerde structuur die in een groot gebied doorloopt. Voorbeelden hiervan zijn de Staatsspaanse linies in Antwerpen, West-, Oost-en Zeeuwsvlaanderen of de Limeslinie dwars door Nederland.

2+3. INVENTARIS + BESCHERMD ERFGOED: Zowel de juridische basis van de bescherming en de inventarisatie van erfgoed als het onderzoekwerk dat aan de basis daarvan ligt, zit op Vlaams niveau.

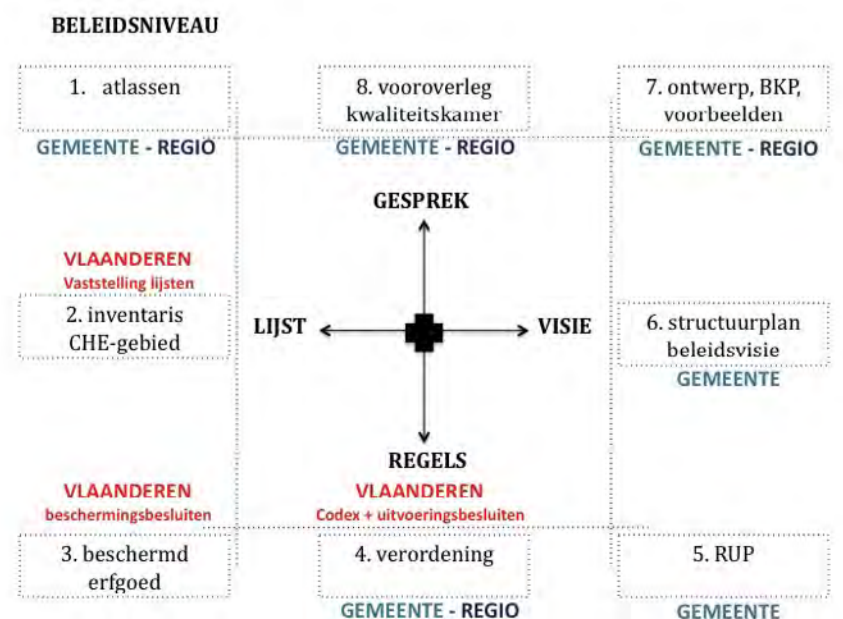
4. VERORDENING: de juridische basis van het vergunningbeleid ligt bij het Vlaams gewest. Daar wordt het decreet opgemaakt dat de vergunningsplicht regelt en daarmee de basis vormt voor stedenbouwkundige verordeningen. De stedenbouwkundige verordeningen zelf baseren zich op de lokale ruimtelijke context en transformaties. Ze worden dus best opgemaakt op niveau van de gemeente of een groep van gemeentes (die te kampen hebben met gelijkaardige problematieken. vb: het havengebied van Antwerpen ligt in Antwerpen, Zwijndrecht en Beveren. Deze drie gemeentes werken samen aan 1 verordening)

5. RUIMTELIJK UITVOERINGPLAN: De opmaak van RUP's gebeurt door dat beleidsniveau waarop de ruimtelijke problematiek dat geregeld wordt in het RUP, zich afspeelt. Er zijn dus zowel gewestelijke, provinciale als gemeentelijke Ruimtelijke Uitvoeringsplannen. Met betrekking tot erfgoed lijkt het echter logisch dat dit eerder op lokale schaal gebeurt.

6. STRUCTUURPLAN: elk beleidsniveau maakt een structuurplan op, maar ook hier geldt het subsidiariteitsprincipe: De uitspraken gebeuren best op dat niveau dat daar het meest geschikt voor is. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen staan bijvoorbeeld maar weinig uitspraken over erfgoed. In de verschillende Provinciale Structuurplannen al wat meer, maar het gemeentelijke niveau blijft daarvoor het meest aangewezen niveau. Als het gaat om andere beleidsvisies kan dit evenwel ook gebeuren op regionaal niveau.

7. ONTWERPEND ONDERZOEK, ...: onderzoek kan in feite door elke overheid uitgevoerd worden, maar het zal steeds gedetailleerd zijn. Kenmerkend aan ontwerpend onderzoek is immers dat het een aantal zaken test, en dit kan het best door ontwerpwerk in detail uit te werken. Het meest aangewezen schaalniveau is dat van het te onderzoeken object zelf en de detailuitwerkingen die erbij horen. Het beleidsniveau dat daarvoor dan weer het meest geschikt is, wordt bepaald door de vervolgstappen waarvoor het ontwerpend onderzoek dient. Wordt het werk uitgevoerd in functie van een gemeentelijk RUP of Structuurplan dan is de gemeente best de trekker. Maar indien de te onderzoeken problematiek of ruimtelijke structuur de gemeentegrenzen overschrijdt, of deze exemplarisch is voor een regio, kan een hoger beleidsniveau zeker het onderzoek leiden.

8. VOOROVERLEG + KWALITEITSKAMER: Het vooroverleg gebeurt steeds in functie van de bouwaanvraag. Voor ontvoogde gemeentes is het de gemeente zelf die de vergunning zal verlenen. Dan is het logisch dat de gemeente zelf het vooroverleg organiseert. Hoewel de kwaliteitskamer mee in dit traject ingepast kan worden is het niet per se noodzakelijk dat deze georganiseerd wordt op niveau van de gemeente, integendeel. De noodzakelijke expertise die aanwezig dient te zijn binnen de kwaliteitskamer kan best ingezet worden op een ruimere schaal, zeker voor kleinere gemeentes. Op die manier vergroot niet alleen de expertise, maar ook de objectiviteit van de kwaliteitskamer. Deze kan makkelijker georganiseerd en gefinancierd worden voor een aantal kleinere gemeentes samen, als deze kampen met vergelijkbare ruimtelijke problemen.

bespreking van bestaande en gewenste beleidsinitiatieven

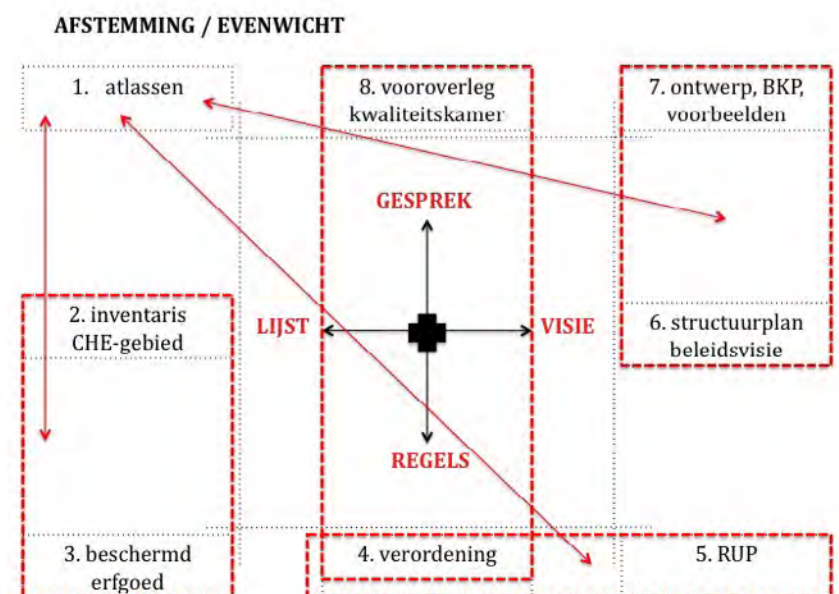
Om tot een samenhangend, doelgericht en gedragen verankering van erfgoed in het ruimtelijk beleid te komen is het eerst en vooral essentieel te weten wat er reeds aan beleid gevoerd wordt en waar de uitdagingen of tekortkomingen daarvan liggen. Het uitwerken van nieuwe instrumenten start vanuit de basiskennis van wat nu reeds gebeurt en wat er zeker nog gedaan moet worden. Een aantal basisvragen helpen:

- welke instrumenten worden in uw gemeente/organisatie reeds ingezet?
- wat zijn de voordelen van de huidige aanpak? (--> overlopen instrumenten)
- hoe positioneert het beleid zich nu? (--> toepassen assenkuis)
- wat ontbreekt er? Aan welk evoluties of transformaties kunnen de bestaande instrumenten geen antwoord bieden?
- Welke instrumenten zou u daarom bijkomend inzetten? en waarom? (--> suggesties voor aanpak beleid)
- Wie (beleidsniveau) is meest aangewezen om de bijkomende instrumenten uit te werken en middelen te voorzien (subsidies, werking, ...)?

keuze van instrumenten

De verschillende beleidsinstrumenten werken samen om tot een geïntegreerd ruimtelijk beleid met betrekking tot erfgoed te komen. Een goed uitgebouwd erfgoedbeleid zet ze daarom samen in zodat ze relateren aan elkaar en zo meer strategisch ingezet kunnen worden. Enkele aanbevelingen om de instrumenten in te zetten.

- Een evenwichtig erfgoedbeleid zet in op de vier verschillende aanpakken tegelijk. Er is met andere woorden aandacht voor zowel lijsten, regels, visie als gesprek. Op die manier bekomen we een uitgebalanceerd beleid waar geen te enge kijk op erfgoed in vervat zit
- Atlassen zijn goede basisinstrumenten om te hebben als ondersteuning voor diverse andere instrumenten. Ze kunnen bijvoorbeeld als voorstudie opgemaakt worden voor een structuurplan, ontwerpend onderzoek, of een RUP
- Een goede afstemming tussen de gemeentelijke houding ten opzichte van het al dan niet opnemen van panden op de inventaris en nog meer het al dan niet beschermen van monumenten en de houding van Vlaanderen is essentieel. De gemeente kan hiervoor initiatieven nemen en suggesties doorsturen naar Vlaanderen. Onderbouwing kan voortvloeien uit atlassen die werden opgemaakt.
- Afstemming tussen de gemeentelijke verordening en RUP's is essentieel. Alles wat reeds opgenomen zit in een verordening hoeft niet meer behandeld te worden in het RUP. Als de gemeente een goede verordening heeft, kan het RUP zorgen voor een meer gedetailleerde aanpak met zeer contextgerichte uitspraken. Het RUP kan bovendien zorgen voor afwijkingsmogelijkheden ten opzichte van de verordening (aangezien deze de regels van de verordening overschrijft). De ontwikkelingsmogelijkheden die het RUP schetst worden best op voorhand in detail onderzocht. Ontwerpend onderzoek is hiervoor het meest geschikte instrument.
- Het structuurplan is een essentieel basisbestand. Het is aangewezen dit zo grondig mogelijk op te maken. Nog te veel worden er eerder generieke structuurplannen opgemaakt die te weinig rekening houden met de echte structuur en potenties van de gemeente. Het ontbreken van erfgoed als belangrijke betekenislaag in vele structuurplannen is daar tekenend voor. Ontwerpend onderzoek is, in combinatie met een degelijke analyse via atlassen een goede basis om een gedetailleerd en precies structuurplan uit te werken. Het is aangewezen ontwerpend onderzoek in te zetten als integraal onderdeel van het structuurplan.
- Het vergunningenbeleid is gebaat bij een goede afweging tussen een generieke juridische beoordeling op basis van regels (verordening) en een beoordeling op basis van de specifieke ruimtelijke context via een gesprek (vooroverleg). Beide worden best samen ingezet.
- Onderbouwing voor beoordeling kan komen vanuit een objectieve onafhankelijke adviescommissie. Deze kan zeker in een groter verband georganiseerd worden, bijvoorbeeld intergemeentelijk.

1. verzamelen van erfgoedwaarde in een ATLAS

Atlassen brengen de bestaande erfgoedwaarden in kaart door informatie te verzamelen over waardevolle objecten en deze in hun context te plaatsen. Ze leggen waardevolle structuren bloot, brengen ze terug naar de oppervlakte waardoor ze opgenomen kunnen worden in andere beleidsinstrumenten.

Atlassen verzamelen niet enkel informatie, ze verwerken of evalueren deze ook. Het zijn geen pure archiefdocumenten. Een atlas werkt als een exploratief document. Hierbij zijn de erfgoedstructuren in hun actuele toestand in kaart gebracht en werden ze beoordeeld. Atlassen zijn daardoor zeer effectief als instrument bij de eerste stap, namelijk de afweging van de erfgoedwaarde. De essentie van een atlas is dat hierin net steeds een afweging vervat zit, waardoor de atlas als een basisdocument kan beschouwd worden voor verdere uitspraken. Later kan men daardoor steeds terugvallen op een onderbouwd onderzoek naar de erfgoedwaardes, die duidelijk in de atlas opgenomen zijn.

De atlas kan opgesteld worden op basis van verschillende technieken, aan de hand van verschillende plaatsbezoeken en met behulp van historische documenten.

Kenmerken van het instrument:

- een atlas vormt een grondige analyse die de bestaande situatie in kaart brengt en de bestaande erfgoedwaardes blootlegt. Als analyse instrument doet het dus wel een uitspraak over de waarde van het erfgoed, maar het doet geen uitspraak over mogelijke of zelf gewenste transformaties van het erfgoed. Op dat vlak blijft het een instrument dat informatie verschaft in functie van andere instrumenten.
- een atlas kan zo één van de werktuigen zijn om de visie voor de ontwikkeling van de gemeente te schragen, een instrument dat het mogelijk maakt om vandaag nieuwe bouwaanvragen te positioneren en om toekomstige bouwprojecten of stadsontwerpen te kaderen.
- door het in kaart brengen van de erfgoedwaarden ontstaat discussie over de waardebeoordeling

- hoewel een atlas dus duidelijk wel uitspraken doet over de bestaande erfgoedwaardes heeft de informatie geen enkele juridische waarde. De atlas heeft nood aan een andere instrument om juridisch verankerd te kunnen worden.
- een atlas is vaak zeer uitvoerig en grondig, maar daardoor ook zeer arbeidsintensief om op te maken. Een atlas biedt de mogelijkheden om veel breder te gaan dan enkel de waardevolle panden en het louter in kaart brengen van erfgoedwaardes. Atlassen kunnen steeds door bijkomende kaarten uitgebreid worden, zoals kaarten met gebruiksdata, materiaalgebruik, gabarieten, ouderdom van gebouwen, stedenbouwkundige of landschappelijke structuren, ...

Voorbeelden:

Er zijn reeds een aantal atlassen gemaakt in de Westhoek: Atlas van het Heuvelland, Cultuurhistorische atlas van de dorpen van de Westhoek, onderzoek naar de landschappelijke structuren van het Heuvelland, analyse van de wederopbouwstructuren in Ieper (basisstudie LaboS)... Nederlandse gespecialiseerde uitgeverij geven regelmatig stedenbouwkundige en landschapsatlassen uit die relevant zijn voor het betreffende beleid. Een goed voorbeeld daarvan is de Limes Atlas die een beeld geeft van historische romeinse structuren in het huidige landchap.

Meer info:

- www.wederopbouw.be
- www.architectuur.ugent.be/wederopbouw/

2. benoemen van erfgoedwaarde in INVENTARIS of CHE-GEBIED

De Inventaris van bouwkundig erfgoed is een lijst met gebouwen, vastgesteld door de Vlaamse regering op 20 september 2010.

CHE-gebieden zijn gebieden op het gewestplan ingekleurd als woongebieden met culturele, historische en/of esthetische waarde. Voor panden opgenomen op de inventaris of binnen het gebied werd dus reeds, in mindere (CHE-gebied) of meerdere mate (inventaris) een afweging doorlopen van de erfgoedwaarde. Ook dit instrument vormt daardoor een goede basis om bij verdere uitwerking van een beleid op terug te vallen, al is een evaluatie (zeker in geval van CHE-gebied) wel aangewezen.

Opname in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed of ingesloten in een gebied vastgesteld als CHE-gebied betekent voor elk van de erfgoedobjecten dat zij een vorm van vrijwaring voor de toekomst genieten. Deze vrijwaring verschilt echter sterk van een bescherming als monument. Voor de erfgoedobjecten opgenomen in de inventaris of in een CHE-gebied wordt de wijziging van de bestaande toestand onderworpen aan bijzondere voorwaarden, gegrond op de wenselijkheid van het behoud. Verbouwingen of zelfs sloop van de erfgoedobjecten is onderworpen aan bijzondere voorwaarden. Deze voorwaarden zijn gericht op behoud, maar dat wil niet zeggen dat elke verandering in de omgeving per definitie wordt tegengehouden. Het is wel de bedoeling dat er extra voorzichtig omgesprongen wordt met het bouwkundig patrimonium dat is opgenomen op de lijst of in het gebied.

Kenmerken van het instrument:

- laat toe de erfgoedwaarden van een grote groep panden vast te leggen door ze op te nemen in lijst (gebiedsgericht, thematisch, ...) of via ruim gebied
- bij de inventaris is reeds een grondige waardebeoordeling van elk pand gebeurd, bij CHE-gebieden enkel op niveau van het gebied, niet pand per pand
- controle blijft noodzakelijk, zeker bij CHE-gebieden, en is tijdsintensief. Steeds zal een advies van de bevoegde diensten (voor CHE-gebied is dat de gemeente, voor de inventaris is dat het gewest) noodzakelijk zijn om de erfgoedwaarde te evalueren en de relatie met de voorgestelde werken te beoordelen
- juridische beperkingen voor werken aan de opgenomen panden zijn wel eerder beperkt. Het uitgebrachte advies is immers niet bindend
- werkt retro-actief (bij bouwvergunningaanvragen) en dus niet pro-actief
- aan deze panden kan makkelijk een subsidiereglement gekoppeld worden

Voor gebouwen opgenomen in de Inventaris Bouwkundig Erfgoed:

Als een bouwheer plannen heeft voor een verbouwing of sloop van een pand opgenomen in de inventaris dan gelden een aantal beperkingen:

- Bij de toekenning van een sloopvergunning wordt de erfgoedwaarde van het gebouw mee in rekening gebracht. Om een gebouw af te breken is altijd een stedenbouwkundige vergunning nodig.
- Zonevremde gebouwen kunnen vlotter een nieuwe functie krijgen.
- Gebouwen mogen afwijken van de normen op het gebied van energieprestatie en binnenklimaat voor zover die afwijking nodig is om de erfgoedwaarde van het pand in stand te houden.
- In de sociale woningbouw geldt de 80% regel niet. Dat is de regel dat kosten voor renovatie maximum 80% mogen bedragen van de prijs voor een nieuwbouw van dezelfde omvang.

Voor panden opgenomen binnen een CHE-gebied:

Als een bouwheer plannen heeft voor een verbouwing of een nieuwbouw binnen een CHE-gebied (zoals blijkt uit de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning of bij de bespreking van een voorontwerp voorafgaand aan deze aanvraag), dan kan monumentenzorg vragen een CHE-rapport op te stellen. Niet voor elke bouwaanvraag in een CHE-gebied is een CHE-rapport gewenst. Een plaatsbezoek van de dienst monumentenzorg en een gesprek met de architect en/of de bouwheer over de geplande werken zal de inhoud en de omvang van de studie bepalen. Een CHE-rapport is een beperkte bouwhistorische en beschrijvende studie van één of meerdere gebouwen. Naast onderzoek in het gebouw wordt archief- en literatuuronderzoek verricht. Aan de hand van deze gegevens maakt de onderzoeker een rapport op. De belangrijkste historische elementen kunnen van een waardestelling worden voorzien, zodat de architect zich bewust is van de bouwhistorische betekenissen in het gebouw.

Voorbeelden:

Algemene inventaris bouwkundig erfgoed Vioe, Inventaris St-Lucasarchief,

Meer info:

- www.inventaris.vioe.be
- www.bouwhistorisch-onderzoek.be/che-rap

Inventaris Bouwkundig Erfgoed

De inventaris bevat op dit moment ruim 78.000 relictten bouwkundig erfgoed. Bouwkundig erfgoed is zo ruim mogelijk gezien: gebouwen van alle mogelijke typologieën, gebouwengroepen, complexen, bijhorende interieurs en interieurelementen, infrastructuur, klein erfgoed, straatmeubilair, monumentale beeldhouwwerken enz. De databank bevat ook beschrijvingen van gehelen zoals straten, gehuchten en stadswijken. De informatie in de databank komt hoofdzakelijk uit het grootschalige inventarisproject 'Bouwen door de Eeuwen Heen in Vlaanderen', dat in 2011 werd afgerond. De inventarisatie van het bouwkundig erfgoed is een langlopend en continu project. Door adreswijzigingen of sloop kan het zijn dat relictten onvindbaar zijn of gewoonweg verdwenen.

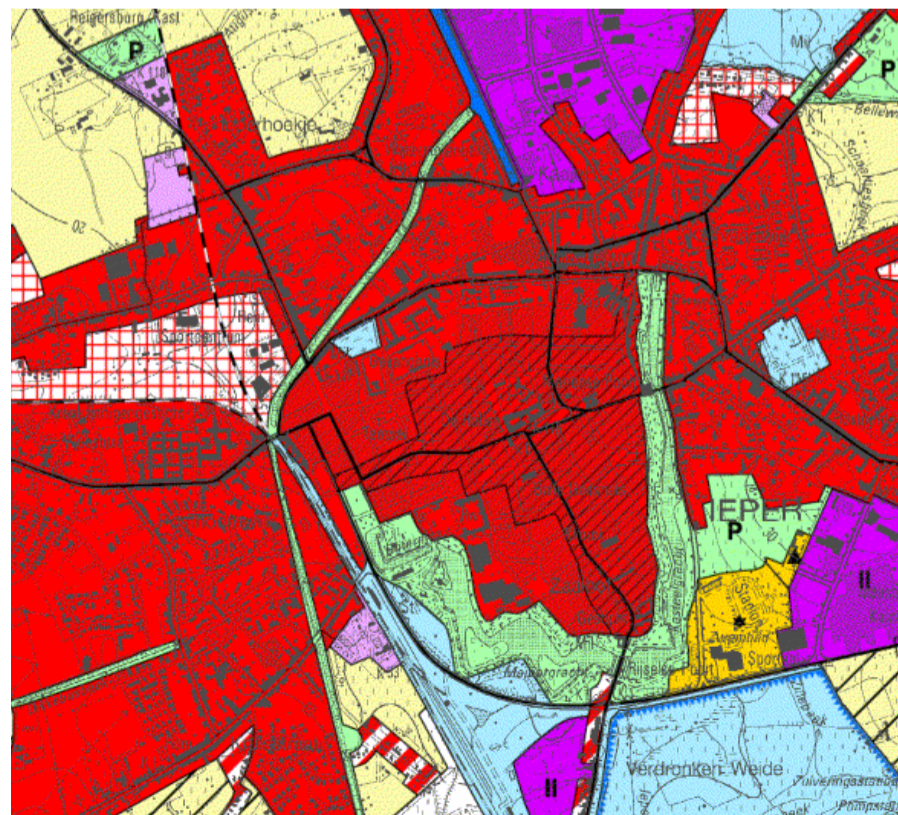
Ieper

ID	Beschrijving	Adres	Lambertcoördinaten
R 30169	Winkelhuis	Diksmuidsestraat 83	(45620.87 172594.11)
R 30182	Gebouw, herberg, diephuis	Diksmuidsestraat 85	(45627.94 172599.99)
R 30170	Diephuis	Diksmuidsestraat 87	(45628.42 172606.42)
R 30171	Burgerhuis	Diksmuidsestraat 89	(45618.15 172624.47)
R 30175	Breedhuis met winkelpui	Diksmuidsestraat 91	(45628.4 172629.4)
R 30172	Herenhuizen	Diksmuidsestraat 95-97	(45614.65 172637.09,45613.45 172655.11)
R 30173	Herberg "De Wandering"	Diksmuidsestraat 99	(45613.22 172671.83)
R 30609	"Talana Farm", hoeve	Diksmuidseweg 255	(44152.36 175704.69)
R 83694	Villa met achterliggende tabaksfabriek	Diksmuidseweg 36	(45270.37 173092.51)
R 30610	Hovenierswoning	Diksmuidseweg 387	(43789.49 176974.1)
R 30611	Villa	Diksmuidseweg 389	(43773.54 176995.41)
R 30613	Kasteel	Diksmuidseweg 391	(43595.94 177070.88)
R 30614	"Neerhof", landbouwbedrijf	Diksmuidseweg 393	(43382.84 176969.51)
R 30615	Burgerhuizen	Diksmuidseweg 395-397	(43644.79 177156.07,43637.54 177160.94)

EXTRACT UIT DE VASTGESTELDE INVENTARIS, IEPEL

CHE-gebied

gebieden op het gewestplan ingekleurd (rood met zwarte arcering) als woongebieden met culturele, historische en/of esthetische waarde. In deze gebieden wordt de wijziging van de bestaande toestand onderworpen aan bijzondere voorwaarden, gegrond op de wenselijkheid van het behoud.

KAART CHE-GEBIED, IEPEL

3. vastleggen van erfgoedwaarde als BESCHERMD MONUMENT, STADS- EN DORPSGEZICHT of LANDSCHAP

Het beschermd bouwkundig erfgoed omvat de ministerieel vastgelegde lijst monumenten, stads- en dorpsgezichten of landschappen die omwille van hun erfgoedwaarde beschermd worden. Met de bescherming wil de overheid bereiken dat het erfgoed zijn waarde behoudt.

In Vlaanderen kunnen sinds 1931 waardevolle monumenten worden beschermd. In 1976 werd deze wet op het behoud van monumenten en landschappen vervangen door het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten. Hiermee werd de wettelijke basis gelegd om ook stads- en dorpsgezichten te beschermen. De bescherming houdt zowel in dat de werken aan deze panden wordt gereguleerd, maar ook dat er middelen voor restauratie en onderhoud beschikbaar gesteld kunnen worden.

Het woord 'monument' is zeer ruim: Het bevat allerlei individuele gebouwen, bouwsels, infrastructures ... die omwille van belangrijke erfgoedwaarden behouden en instand gehouden dienen te worden. 'Monumenten' zijn overigens niet alleen 'oude' gebouwen. Alle periodes komen aan bod, van de oudste bouwstijlen tot architectuur uit de éénnentwintigste eeuw. Zo wordt een staalkaart bewaard van onze hele (bouw)geschiedenis.

Naast individuele monumenten zijn er ook ensembles die in hun geheel bescherming verdienen. Dit zijn de stads- en dorpsgezichten. Een beschermd stads- of dorpsgezicht kan een groepering zijn van één of meerdere onroerende goederen met hun omgevende bestanddelen (omheiningen, beplantingen, straten, ...) die over erfgoedwaarden beschikken. Een stads- of dorpsgezicht kan ook worden gevormd door de visuele omgeving van een monument, die door haar beeldbepalende karakter de waarde van het monument tot zijn recht doet komen of die mee de instandhouding en het onderhoud van het monument kan waarborgen. De waarde van een stads- of dorpsgezicht wordt niet enkel bepaald door de aanwezige gebouwen, al dan niet met monumentwaarde. Hier spelen evenzeer andere componenten van het geheel, zoals beplantingen, open ruimten, bestrating, bomen, ... een rol, alsook hun onderlinge samenhang.

Kenmerken van het instrument:

- de bescherming is zeer doeltreffend: Alle werkzaamheden aan een beschermd monument of een onroerend goed gelegen in een beschermd stads- of dorpsgezicht die vergunningsplichtig zijn volgens de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening worden voor bindend advies aan Ruimte en Erfgoed voorgelegd. Dit gebeurt door de overheid die de vergunning verleent. De aanvrager hoeft hiervoor dus geen stappen te ondernemen.
- transformatie van een beschermd monument is niet evident. Het is gericht op behoud van de erfgoedwaarde. Maar transformaties en zelfs herinterpretaties kunnen wel in het kader van een beter behoud van de erfgoedwaarde.
- de lijst met beschermd erfgoed is beperkt waardoor de mogelijke impact op de erfgoedwaarde in een regio beperkt blijft tot de pareltjes.
- de procedure voor het vaststellen van de bescherming is niet eenvoudig: hoewel iedereen een aanvraag voor bescherming kan indienen is men voor beschermingsbesluiten afhankelijk van de Vlaamse Gemeenschap. Beschermingsaanvragen gebeuren daarom meestal door Ruimte en Erfgoed, Onroerend Erfgoed na een geografische of thematische inventarisatiecampagne. In de procedure is een openbaar onderzoek opgenomen.
- beheer is een essentieel onderdeel van bescherming. Bescherming houdt een onderhoudsplicht voor de eigenaar in. Ruimte en Erfgoed ziet toe op het beheer van dit onroerend erfgoed door wijzigingen die er aan gebeuren op te volgen en zo te verzekeren dat de erfgoedwaarde niet verloren gaat.
- Om eigenaars en andere betrokkenen te helpen om hun monument in goede staat te houden, bestaan onderhouds- en restauratiepremies. Daarnaast is ook fiscale aftrek mogelijk. Voor stads- en dorpsgezichten kunnen, via de opmaak van een herwaarderingsplan, ook premies aangevraagd worden. Ook voor de opmaak van het plan zelf kan een premie aangevraagd worden.
- Een overzicht van alle beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten in Vlaanderen is te vinden in de databank beschermingen.

Voorbeelden:

lijst beschermd erfgoed van Agentschap R&E, herwaarderingsplannen voor Veurne (kerkhof Houtem en Vinkem), De Panne (Dumontwijk), ...

Meer info:

- <http://onroenderfgoed.ruimte-erfgoed.be/>

BESCHERMDE STADS-EN DORPSGEZICHTEN, RELICTZONES, ANKERPLAATSEN, ...

Herwaarderingsplannen

Met het Besluit van 14 juli 2004 tot het vaststellen van een onderhoudspremie voor beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten werd de mogelijkheid gecreëerd om herwaarderingsplannen op te stellen voor het geheel of voor een deel van een beschermd stads- of dorpsgezicht. Het herwaarderingsplan bevat een kadasterplan met afbakening, de beschrijving van de herwaarderingsdoelstellingen, de lijst van erfgoedkenmerken en de opsomming van de concrete maatregelen die nodig zijn voor de herwaarderingsplan van het deel of geheel. Na de goedkeuring van het plan kunnen er premies worden aangevraagd voor de werken zoals vermeld in het plan. Hierdoor wordt een positieve stimulans gegeven voor het goede beheer van erfgoedelementen in stads- en dorpsgezichten.

VOORBEELD LIJST BESCHERMD ERFGOED UIT WESTHOEK

4. reguleren van erfgoedwaarde in een VERORDENING

Een stedenbouwkundige verordening omvat het geheel aan stedenbouwkundige voorschriften die van toepassing zijn voor een bepaald grondgebied. Deze voorschriften bepalen hoe in de stad of gemeente gebouwd of verbouwd mag worden. Bouwplannen moeten aan deze voorschriften voldoen om een stedenbouwkundige vergunning te krijgen. Een verordening legt vast wat vergunningsplichtige werken zijn en ook wat de eisen zijn die daaraan gesteld worden: de regels zeggen, bij verbouwing/aanbouw aan een (waardevol) pand, wat wel kan en wat niet kan.

Ze kan opgemaakt worden op drie niveau's; gewestelijk, provinciaal en gemeentelijk en is dan respectievelijk van toepassing op het gehele of gedeeltelijke grondgebied van het gewest, de provincie of de gemeente. De voorschriften van een stedenbouwkundige verordening die uitgaan van een hoger overheidsniveau hebben steeds voorrang op de voorschriften van een verordening van een lager overheidsniveau. Een verordening van een lager overheidsniveau kan extra voorschriften opleggen en dit conform de voorschriften van een verordening op hoger niveau.

Kenmerken van het instrument:

- het is een generiek instrument voor het hele grondgebied dat duidelijke basisregels vastlegt voor iedereen en alle panden. Het is dus niet gericht specifiek op erfgoed of op een welbepaald waardevol pand, maar kan er wel een aantal basisuitspraken over doen.
- het vertrekt sterk vanuit een juridische beoordeling (legaliteitstoets): via duidelijke voorschriften worden de mogelijkheden en beperkingen voor het bouwen beschreven, naast duidelijke uitspraken over de minimale ruimtelijke en technische kwaliteit waaraan alle gebouwen of constructies moeten voldoen. De werken worden toegestaan via de bouwvergunning die de uiteindelijke juridische basisrechten aan de bouwheer toekent.
- de regels dienen wel consequent toegepast te worden bij de beoordeling (anders ondermijnt dit sterk de juridische waarde vanuit precedenten die ontstaan) en bovendien moet er streng toezicht zijn via de bouwpolitie op het correct uitvoeren van de bouwvergunning en het naleven van de specifieke voorwaarden.

- de verordening is daardoor een goed basisinstrument om de koppeling te maken tussen vooroverleg in functie van het bekomen van de bouwvergunning en de waardering van het gebouwde patrimonium (zoals dit gebeurt in de inventarissen en het CHE-rapport). Het laat immers toe de erfgoedrapporteringen op te leggen en artikels m.b.t. appreciatie (zoals harmonie) juridisch te verankeren.
- de verordening kan duidelijk regelen welke werken aan panden kunnen en welke niet, maar dit binnen de contouren van de vergunningsplicht. De huidige vergunningsplicht is echter, door de wijziging ervan in de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening, in vergelijking met vroeger wel deels uitgehold, zeker op het vlak van erfgoedwaardes. Veel beeldbepalende ingrepen zijn meldingsplichtige werken geworden of werken die vrijgesteld zijn van vergunningsplicht. De meldingsplichtige werken kunnen echter wel weer vergunningsplichtig gemaakt worden via een verordening. Werken die enkel meldingsplichtig zijn, zijn moeilijker te reguleren. Voor de meldingsplicht is een beoordeling van de voorgestelde werken immers niet mogelijk: enkel een afweging in toegestaan/niet-toegestaan is mogelijk. Ze is daarom enkel geschikt voor eenvoudige werken en geen complexere verbouwingen aan waardevolle panden.

Voorbeelden:

Vele Vlaamse steden en gemeentes hebben aanvullende verordeningen bovenop de regels uit de Vlaamse Codex. Een aantal gemeentes hebben in hun verordening specifieke regels met betrekking tot erfgoed. Dit gaat vaak om regels die aanpassingen aan (verbouwingen van) waardevolle panden regelen. Dit zijn hoofdzakelijk zeer gedetailleerde regels en die vinden we terug in de verordeningen van onder andere Ieper, Brugge, Antwerpen, ... Antwerpen voegt daar in haar Bouwcode (de naam van de geïntegreerde stedenbouwkundige verordening) ook basisregels aan toe in functie van een algemeen beleid m.b.t. erfgoed en welstand (zie hier onder).

Meer info:

- www.ruimtelijkeordering.be/Default.aspx?tabid=14468
- www.ieper.be/default.aspx?SGREF=98&CREF=11020
- www.brugge.be/internet/nl/openbaar_bouwen_wonen/ruimtelijke_ordening/Di_verord.htm
- www.antwerpen.be/eCache/ABE/80/66/325.html

Artikel 4 Wijzigingen aan het uiterlijk van een gebouw

Volgende wijzigingen aan het uiterlijk van een gebouw zijn vergunningsplichtig, voor zover deze niet vrijgesteld zijn van vergunningsplicht: 1° Het aanbrengen, wijzigen respectievelijk dichtmaken van raam- en deuropeningen in alle gevel- en /of dakvlakken, het veranderen van schrijnwerk zichtbaar vanaf de openbare weg en het afkappen van de gevelafwerking zichtbaar vanaf de openbare weg in CHE-gebied en voor gebouwen opgenomen in de inventaris van bouwkundig erfgoed of voor gebouwen in beschermd stads- en dorpszichten. Het louter vervangen van bestaand schrijnwerk, met behoud van materiaalgebruik, maatvoering en indeling is niet vergunningsplichtig. 2° Het wijzigen van de dakvorm en het aanbrengen van dakuitbouwen of -insprongen.

Artikel 6 Cultureel historisch erfgoed

§1 In CHE-gebied en voor gebouwen opgenomen in de inventaris van bouwkundig erfgoed wordt de wijziging van de bestaande toestand van elk gebouw of constructie onderworpen aan de wenselijkheid van het behoud. Het behoud van de elementen met culturele, historische en/of esthetische waarde primeert boven de andere voorschriften. Dit geldt zowel voor het exterieur, als het interieur. §2 Bij elke verbouwing in CHE-gebied, voor gebouwen opgenomen in de inventaris van bouwkundig erfgoed of voor gebouwen in beschermd stads- en dorpszichten worden de culturele, historische en/of esthetische waarden van alle aanwezige elementen afgetoetst. De bouwaanvraag dient in de beschrijvende nota voldoende informatie te bevatten over het cultuurhistorisch profiel van de aanwezige elementen zodat de vergunningverlenende overheid deze kan afwegen.

Artikel 7 Harmonie

§1 In een omgeving waar de bestaande bebouwing homogene kenmerken vertoont, moeten de op te richten of de te verbouwen gebouwen zodanig worden ontworpen dat ze in harmonie zijn met de kenmerken van de omgeving. De kenmerken van de omgeving worden bepaald door het referentiebeeld. §2 Het referentiebeeld wordt gevormd door de gebouwde omgeving die de begrenzing vormt met de buitenruimte en bestaat uit de gebouwen welke inzake harmonische samenhang het talrijkste zijn en dus kenmerkend voor de betreffende omgeving kunnen genoemd worden. §3 Harmonie met de omgeving begint met voldoende kennis van de ruimtelijke kenmerken van de omgeving. Deze kennis dient ingezet te worden opdat het op te richten of te verbouwen gebouw op doelbewuste en gemotiveerde wijze een relatie aangaat met de omgeving.

Artikel 9 Welstandsadvies

§1 Bij de beoordeling van elke bouwaanvraag kan de vergunningverlenende overheid een welstandsadvies, dat opgesteld wordt door de stadsbouwmeester en/of de welstandscommissie, mee opnemen in de beoordeling van de bouwaanvraag. §2 Bij elke bouwaanvraag met bijzonder beeldbepalend karakter wordt de beeldkwaliteit afgetoetst via een welstandsadvies dat opgesteld wordt door de stadsbouwmeester en/of de welstandscommissie. Het bijzonder beeldbepalend karakter van de bouwaanvraag wordt bepaald door uiteenlopende aspecten van de aanvraag, namelijk door de omvang en schaal van het project, de mate waarin het afwijkt van de harmoniekenmerken van het referentiebeeld, de specifieke ligging in contextgevoelige en waardevolle zones, of voor de symbool- of accentwaarde.

5. vertalen van erfgoedwaarde in een RUP

Ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP) bevatten concrete stedenbouwkundige voorschriften die betrekking hebben op de bestemming, inrichting en beheer van gronden. De voorschriften regelen, net als bij een verordening, hoe in de stad of gemeente gebouwd of verbouwd mag worden. Een RUP is een gebiedsgericht en dus zeer specifiek juridisch instrument om gewenste ruimtelijke ontwikkelingen vorm en richting te geven. Het is daarmee bij uitstek een instrument dat in de derde stap van de methodiek ingezet kan worden om beleid vast te leggen.

Het is belangrijk te weten dat stedenbouwkundige voorschriften zoals vertaald in de plannen niet de enige regels zijn die het ruimtegebruik stroomlijnen. Zo moet ook rekening gehouden worden met stedenbouwkundige verordeningen, verkavelingsvoorschriften, de regels van burgerlijk recht, de milieureglementering, of nog, de zogenaamde 'goede plaatselijke ordening'.

Kenmerken:

- RUP's bestaan steeds uit een kaart en een tekst. De kaart zorgt er voor dat de RUP's zeer gebiedsgericht kunnen werken. Op kaart kan heel precies aangeduid worden voor welke gronden en panden welke regels gelden. Het RUP kan dus makkelijk specifieke regels opnemen in tegenstelling tot de verordening die net generiek werkt. Voor verschillende gebiedsdelen kunnen afzonderlijke voorschriften opgemaakt worden. Op de kaart kunnen bovendien ook de ruimtelijke mogelijkheden grafisch weergegeven worden door te werken met zoneringen (bijvoorbeeld in functie van de uitbreidingsmogelijkheden of ontpittingseisen). De regels kunnen goed inspelen op de potenties en specifieke kenmerken van de context en de aanwezige erfgoedwaarden. Heel gericht kunnen op de kaart immers bepaalde erfgoedwaarden aangeduid worden en dit in verschillende categorieën
- de visie op de erfgoedwaarden kan daardoor ook makkelijk vertaald worden in voorschriften die zowel behoudend zijn, maar vaak ook gericht zijn op mogelijke of gewenste ontwikkeling.

- aspecten omtrent beeldkwaliteit van architectuur zoals specifieke materialen, vormen, kleuren, metselverband, aard van schrijnwerk, ... kunnen hierbij op zeer eenvoudige en gedetailleerde wijze opgenomen worden. Doordat het instrument niet generiek meer is kunnen zeer gerichte uitspraken gedaan worden
- RUP's werken net als verordeningen aan de hand van bindende juridische voorschriften en zijn dus in hoofdzaak een instrument om juridisch bepaalde kwaliteiten af te dwingen. Ze zijn daardoor gericht op minimale en vastgelegde of geregelde kwaliteit. Na het RUP is er nog ruimte om via vooroverleg bij stedenbouwkundige aanvraag de kwaliteit van de bouwaanvraag te verhogen.
- de opmaak van een RUP is vrij omslachtig want vraagt veel voorbereidingswerk en doorloopt een lange procedure. De opmaak doorloopt een lange procedure, maar daarin is wel met aandacht voor participatie. Decretaal is participatie wel beperkt tot het houden van een openbaar onderzoek. Voor het creëren van een draagvlak en bewustwording inzake erfgoed is wel meer noodzakelijk dan louter een openbaar onderzoek.

Voorbeelden:

In de Westhoek zijn twee RUP's opgemaakt waarin erfgoed een specifieke en prominente plaats inneemt, namelijk het RUP voor de kern van Westouter (Heuvelland) en het RUP voor het centrum van Diksmuide.

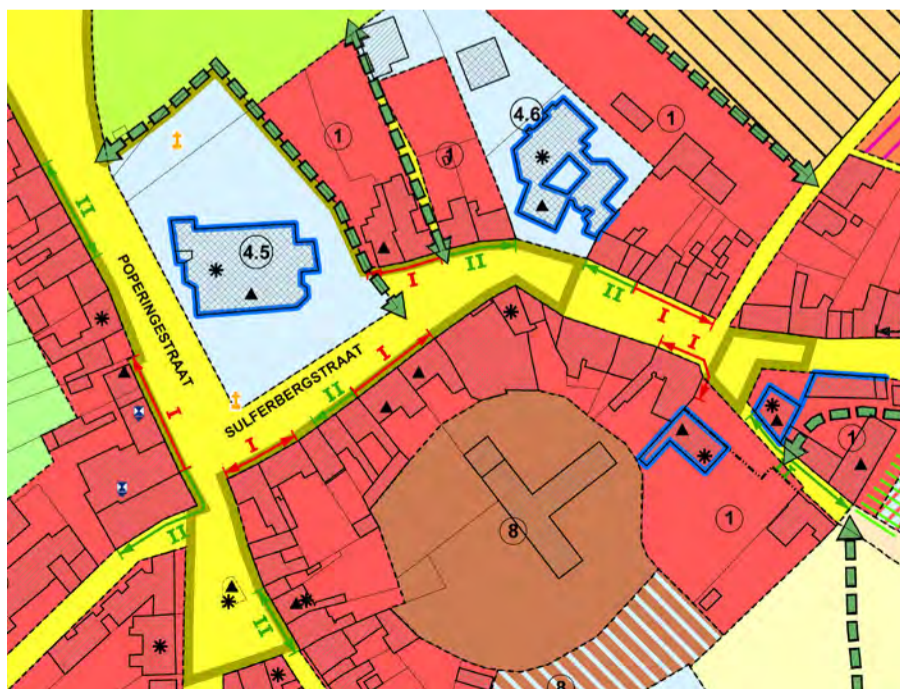
Meer info:

- <http://www.rwo.be/Default.aspx?tabid=12427>
- http://www.heuvelland.be/website/837-www/841-www.html#dsy841-www_ganaarrup

- ↓ beschermd monument
- ▲ bouwkundig erfgoed
- * waardevol bouwkundig patrimonium
- † wereldoorlogerfgoed
- ▬ beeldbepalend gebouw
- ▬ pleingeheel
- I type 1: onwizigbaar architecturaal geheel
- II type 2: architecturaal geheel - wizigbaar onder voorwaarden
- I II architecturaal geheel combinatie van type 1 en type 2

Het RUP Westouter voegt een aantal verschillende categorieën van bebouwing in op basis van hun erfgoedwaarde. Elk van deze categorieën kent eigen bouwmogelijkheden die vertaald werden in specifieke voorschriften en worden puntsgewijs of als geheel aangeduid op kaart. De categorieën zijn:

- **beschermd monument**
- **pand op de inventaris bouwkundig erfgoed**
- **waardevol patrimonium:** voor de gevels (inclusief dakvlak) zichtbaar vanaf het openbaar domein wordt het behoud nasgestreefd. Ze kunnen niet gesloopt worden. Renovatie, verbouwing of uitbreiding dient volledig in functie te staan van het authentieke karakter van deze bebouwing en het architecturaal geheel waartoe het behoort.
- **beeldbepalend gebouw - landmark:** deze nemen een bijzondere positie in in het dorp als herkenningspunten. Ook hier geldt de wenselijkheid van behoud, maar indien nodig dient vervangende nieuwbouw zich eveneens te onderscheiden door de bijzondere architecturale kwaliteit, vormgeving, schaal, herkenbaarheid. Bouwkundige ingrepen aan of in de nabijheid dienen een terughoudende architectuur te hebben, waarbij de waarde van het beeldbepalende gebouw wordt ondersteund.
- **architecturaal (straat-)geheel:** Er worden twee types I en II) onderscheiden met elk eigen bouwmogelijkheden die beoordeeld worden binnen respectievelijk het groter geheel of de combinatie van gehelen. De voorgestelde werken dienen het authentieke karakter van de gehelen te respecteren. Specifieke regels werden opgesteld mbt: kroonlijst -en nokhoogte, materiaal- en kleurgebruik, ritmiek van gevelopeningen, geleding van de gevel, dakvorm en allerlei toevoegingen aan het uiterlijk van het gebouw.
- **pleingeheel:** Eventuele (ver-)nieuwbouw grenzend aan deze zone in overdruk dient het plein en de bijhorende geselecteerde beeldbepalende gebouwen ruimtelijk te ondersteunen.

6. richting geven aan erfgoedwaarde in een STRUCTUURPLAN of BELEIDSPLAN

Een ruimtelijk structuurplan is een beleidsdocument dat het kader aangeeft voor de gewenste ruimtelijke structuur. Het geeft een langetermijnvisie op de ruimtelijke ontwikkeling en is erop gericht om een samenhang te brengen in de voorbereiding, de vaststelling en de uitvoering van beslissingen die de ruimtelijke ordening aanbelangen. Op basis van het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan kan het stadsbestuur op een planmatige en visionaire manier de ruimtelijke ordening en stedenbouw op haar grondgebied uitwerken.

Het ruimtelijk structuurplan bestaat uit 3 gedeelten:

1. In het **informatief deel** worden de belangrijkste elementen aangegeven die de bestaande ruimtelijke structuur morfologisch en functioneel bepalen. Dit deel bevat tenminste: een analyse en evaluatie van de bestaande fysieke ruimtelijke toestand, een beschrijving, analyse en evaluatie van het gevoerde ruimtelijk beleid, een onderzoek naar de toekomstige ruimtelijke behoeften, het verband met hogere ruimtelijke structuurplannen.
2. In het **richtinggevend deel** wordt o.a. de ruimtelijke visie op de ontwikkeling weergegeven. Dit deel bevat minstens: de doelstellingen en de prioriteiten inzake de ruimtelijke ordening, een beschrijving van de gewenste ruimtelijke structuur, de maatregelen, middelen, instrumenten en acties tot uitvoering van het ruimtelijk structuurplan.
3. Het **bindend deel** wil een dwingend kader aangeven voor de uitvoering van het structuurplan. Het bevat die maatregelen die essentieel zijn om de visie en de opties van het structuurplan op het terrein uitvoerbaar te maken.

Kenmerken:

- structuurplannen werken steeds sectoroverschrijdend. Allerlei aspecten van de ruimte komen aan bod. Erfgoed wordt hierbij niet alleen op zichzelf staand bekeken, maar in relatie tot andere ruimtelijke structuren en gebruikers. Dit leidt tot een meer geïntegreerd document, maar erfgoed kan hierbij wel naar de achtergrond verdwijnen.

- de focus ligt op het sturen en richting geven van de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen. Daarbij kan zeker gewerkt worden vanuit het versterken van de bestaande structuren en erfgoedwaarden, maar steeds in relatie tot mogelijk ontwikkelingen.
- het structuurplan is voldoende open en visionair om toe te laten na te denken in structuren en lange termijnvisies. Het lijkt daardoor vaak een vaag instrument, maar dit hoeft niet het geval te zijn. Een duidelijke visie zet al goed de bakens voor het gewenste beleid.
- het structuurplan heeft enkel juridische waarde voor de gemeente zelf, niet voor particulier initiatief. Het is daarvoor niet bindend.

Voorbeelden:

Nagenoeg alle Vlaamse steden en gemeentes hebben een ruimtelijk structuurplan. Ook de provincies hebben er. Maar erfgoed neemt daar maar een beperkte plaats in op. Waardevol erfgoed kan in een structuurplan als thema uitdrukkelijk een plaats krijgen, maar dit gebeurt tot op heden zeer zelden. Het Structuurplan van Brugge uit 1976, opgemaakt door Groep Planning, was hierin een voorloper. Dit structuurplan probeerde eind de jaren zeventig te zorgen voor stadsvernieuwing (transformatie) maar toch met behoud van het karakter en de erfgoedwaarde van de binnenstad. De visie was gebaseerd op een historische en architecturale waardering van het bestaande patrimonium. Deze leidde in het beleid tot diverse zoning in het omgaan met erfgoed (conservatiezones, kernzones en actiezones).

Relevante voorbeelden zijn: het ruimtelijk structuurplan van de Provincie West-Vlaanderen (herzien in 2012 zie pag 164-165), van de stad Antwerpen (s-RSA) en Brugge (huidige versie en die van 1976). De Nota Belvédère geeft het Nederlandse beleidskader weer met betrekking tot erfgoed.

Meer info:

- www.brugge.be/internet/nl/openbaar_bouwen_wonen/ruimtelijke_ordening/ruimtelijke_planning/inhoudelijke_planning/RP_strucpl_.htm
- www.ruimtelijkstructuurplanantwerpen.be/
- www.belvedere.nu/

Het **structuurplan Antwerpen (sRSA)** neemt specifiek een aantal doelstellingen over erfgoed op:

1. Behoud en versterking waardevol patrimonium

Behoud van het waardevol patrimonium, zowel boven- als ondergronds, is een belangrijk aandachtspunt, waarbij het versterken van betekenissen en waarden van dit erfgoed vooropgesteld moet worden. Zorgvuldige inventarisatie van en systematische bewustmaking over het archeologisch en monumentaal patrimonium zijn prioritair. Voor alle cultuurhistorische en architecturaal waardevolle gebouwen moet een functiewijziging mogelijk zijn ten einde deze in stand te kunnen houden.

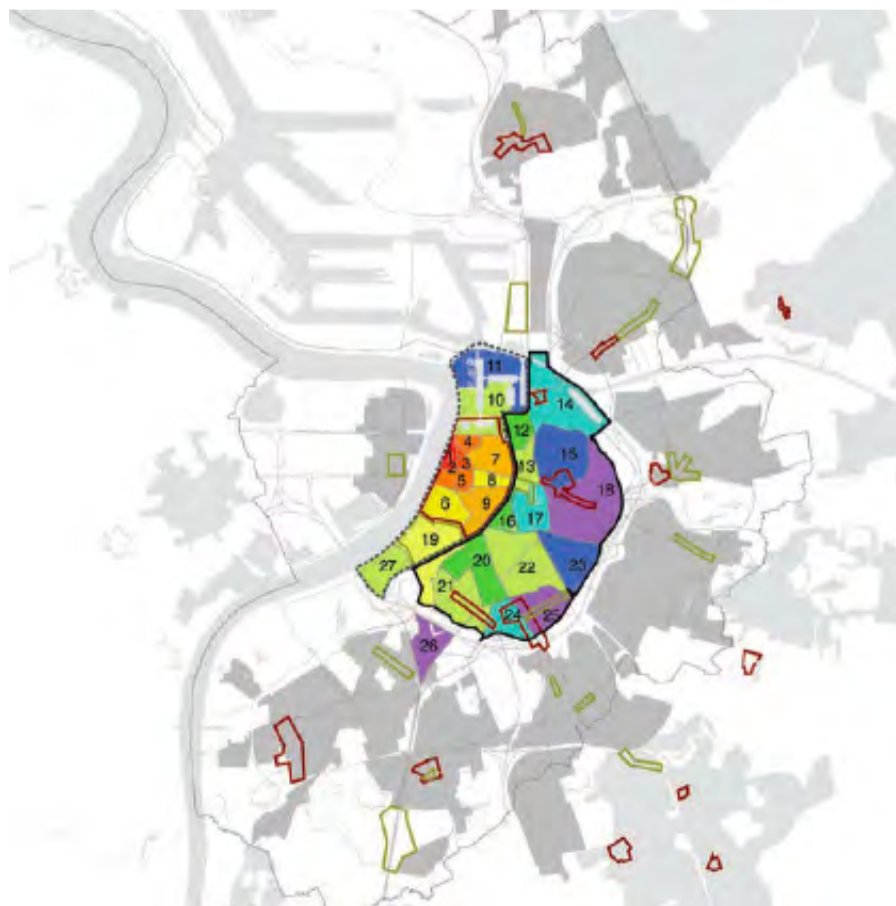
2. Verbeteren van de beeldkwaliteit

De verschillende leefomgevingen binnen de globale atmosfeer van de stad moeten in hun eigenheid behouden en gedifferentieerd blijven. De (beeld)kwaliteit van de gebouwde omgeving van de verschillende wijken en buurten kan versterkt worden door zorg te dragen voor het historisch en archeologisch erfgoed en bewust om te gaan met hedendaagse toevoegingen. Zowel de duurzaamheid als de historische waarde van een gebouw staan hierbij centraal.

Het structuurplan maakt uitdrukkelijk de koppeling met de verordening door volgende te willen opnemen:

- Bepalingen die het statuut van de beeldkwaliteit voor de architecturaal samenhangende gebieden meer juridische waarde geven.
- Bepalingen die het statuut van de CHE-gebieden meer juridische waarde geven.
- Verankering van de archeologische advisering van stedenbouwkundige plannen en bouwaanvragen middels de archeologische advieskaart.
- Regelgeving rond CHE-gebieden verder expliciteren en implementeren.

Op basis van het cultuurhistorisch erfgoed en architectuurkenmerken werd in het ruimtelijk structuurplan een aantal samenhangende gebieden onderscheiden.

7. verbeelden van erfgoedwaarde in ONTWERPEND ONDERZOEK, BKP, ...

Deze brede groep van instrumenten en technieken gericht op “ontwerpvoorstellen” hebben gemeen dat ze allen willen tonen wat de verschillende potenties zijn voor het omgaan met erfgoedwaarden. Via voorbeelden, ontwerpvarianten, sfeerbeelden, scenario's, ... worden de mogelijkheden voor ontwikkeling en transformatie afgetast en in beeld gebracht met als doel de blik te verruimen en zo de meest geschikte oplossing te kunnen kiezen.

Er zijn zeer veel verschillende types binnen deze groep van “ontwerpvoorstellen”. Via ontwerpvoorstellen worden steeds mogelijkheden getoond of in beeld gebracht. Dit kan via eigen ontwerpwerk zijn of via referenties. Ze kunnen gericht oplossingen aanbieden of eerder principes formuleren. Ze kunnen als basis dienen voor andere instrumenten of bewust zelf een eigen finaliteit hebben. Er bestaan dus zeer veel varianten gaande van zeer gedetailleerd ontwerpwerk (bijna als inrichtingsplannen), over scenario-onderzoek, beeldkwaliteitsplannen, haalbaarheidsonderzoeken, typologisch onderzoek, tot referentie en inspiratieboeken, visualisaties, ...

Kenmerken:

- Deze technieken zijn geen reguliere planfiguren. Ze hebben geen beschreven of geregelde inhoud, opbouw, uitkomsten en ook geen juridisch statuut. Ze verschillen soms sterk van elkaar in hun resultaat. Dit laat een zeer breed spectrum toe van mogelijke methodes en uitwerkingen, maar dreigt daardoor soms ook vrijblijvend te zijn.
- Deze instrumenten kunnen op elke schaal werken (interieur, architectuur, stedenbouw, landschap, ...) en elk mogelijk onderwerp behandelen. De techniek is meer bepalend voor het instrument dan het onderwerp.
- Werken met dergelijke instrumenten vraagt om een duidelijk actieve houding van het beleid, zowel vooraf (in het opstellen van een goede vraagstelling: de projectdefinitie), bij de begeleiding en beoordeling van het werk (expertise) als bij de verdere uitwerking (doorvertaling). Vooral deze laatste stap is belangrijk opdat het geleverde onderzoek niet vrijblijvend zou zijn.

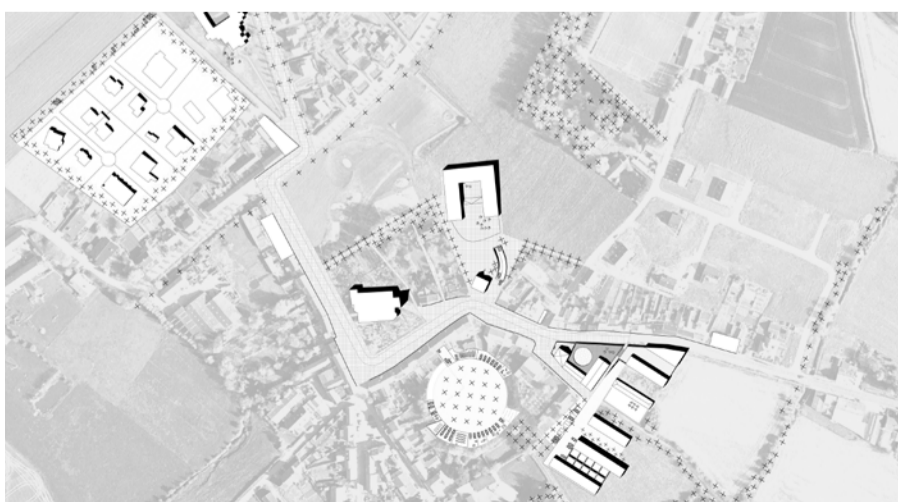
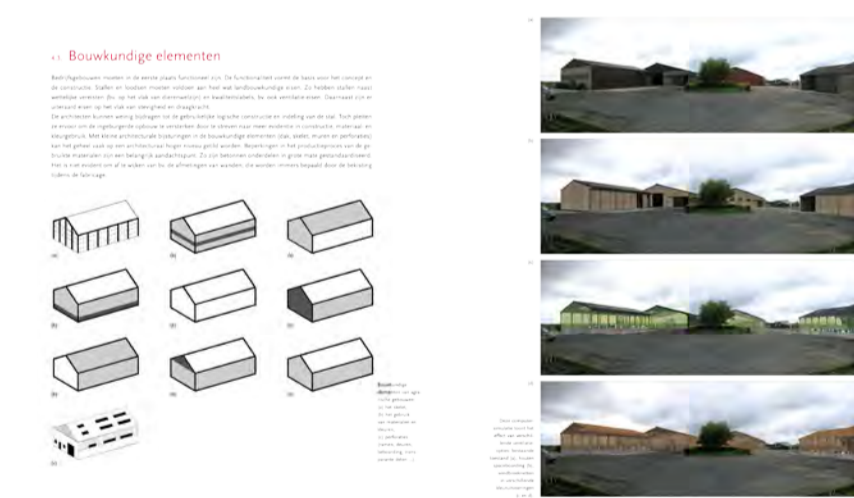
- Het kan zeer inspirerend werken. Het ontwerpend onderzoek werpt basisideeën op voor verdere uitwerking in andere instrumenten. Het ontwerpend onderzoek resulteert dan in een ontwikkelingsvisie of masterplan. Het is daardoor een sterk vooronderzoek voor een structuurplan of RUP.
- Bij de uitwerking van het ontwerpend onderzoek kan met scenario's gewerkt worden. Er worden dus verschillende mogelijkheden voor ontwikkeling bekeken.
- Het instrument kan bovendien ingezet worden om beleidsvisies of projectvoorstellen te testen door deze eens concreter uit te werken. Via gedetailleerd ontwerpwerk kan gekeken worden of voorstellen haalbaar en wenselijk zijn. Het ondersteunt op die manier visies en beoordelingen.
- Het ontwerpend onderzoek laat toe, doordat het meer in detail uitgewerkt wordt en door de visuele uitwerking, sterk verbeeldend te werken en de verschillende mogelijkheden vlot te communiceren. De voorstellen kunnen daardoor gemakkelijker besproken en afgewogen worden. Het faciliteert het bespreken van de verschillende opties. Daardoor kan het ook ingezet worden om draagvlak voor ontwikkelingen te verwerven.
- Het kan ook inspirerend werken voor particulieren. Het heeft een zeer werende kracht omdat het potenties letterlijk in beeld brengt, zeker omdat die anders vaak niet gezien worden. In deze variant werkt het als een soort inspiratieboek.

Voorbeelden:

Ontwerpend onderzoek Westouter, ontwerpend onderzoek basisstudie LaboS, ontwerpend onderzoek ifv RUP Diksmuide, ontwerpwerk landschap van de frontzone 14-18, ontwerpend onderzoek Actieplan Bouwkundig Erfgoed, voorbeeldprojecten Schoon Gedaan, Agrarisch erfgoed, ...

Meer info:

- www.architectuur.ugent.be/wederopbouw/
- www.west-vlaanderen.be/provincie/beleid_bestuur/Documents/bestuur_regio/gebiedsgericht/schoon_gedaan.pdf
- www.ipo-online.be/Projecten/afgewerkteprojecten/agrarische%20architectuur/Pages/default.aspx

8. begeleiden van erfgoedwaarde via VOOROVERLEG en KWALITEITSKAMER

De voorbespreking is het overleg tussen de bouwheer en zijn architect met de dienst stedenbouwkundige vergunningen in functie van het bekomen van een bouwaanvraag. Het vooroverleg heeft de bedoeling de kwaliteit van de bouwaanvraag te verhogen en zodoende de kans op weigering ervan te beperken. Een kwaliteitskamer is een adviescommissie (hoofdzakelijk) bestaande uit externe experts die een niet bindend advies uitbrengt in functie van een bouwproject of projectaanvraag met betrekking tot architectuur, monumentenzorg en landschap. Een kwaliteitskamer is een instrument om de kwaliteit van ontwerpen en projecten te stimuleren en lokale besturen daarin te begeleiden en te ondersteunen. Vooral projecten die een grote impact hebben op het uitzicht van dorpen of op het omliggende landschap komen in beeld.

Beide instrumenten kiezen uitdrukkelijk voor overleg en discussie. Want kwaliteit laat zich niet zomaar in regeltjes en normen vatten. Het vraagt om meer dan een ja-of-neen zeggen, het vraagt om een gesprek. De stedenbouwkundige regels voor het bouwen zijn immers enkel gericht op het afdwingen van een minimale kwaliteit, en dit in tegenstelling tot het vooroverleg en het welstandsadvies die gericht zijn op het actief stimuleren tot een optimale kwaliteit. Op die manier zijn de vergunning verlenende ambtenaar en welstandscommissie niet alleen scheidrechter, maar ook coach die inspelen op de potenties van het werkveld, actief mee nadenken en richting geven aan de ontwerpvoorstellen. Het vooroverleg met de stedelijke diensten en met de welstandscommissie laat toe standpunten uit te wisselen, te overtuigen of terecht te wijzen en verhoogt zo de ruimtelijke kwaliteit.

Kenmerken:

- Ruimtelijke kwaliteit komt tot stand via een gesprek. Er bestaat marge tot overleg en meningsuitwisseling, Het responsabiliseert de bouwheer én de gemeente
- Het gesprek laat ruimte voor bijsturing, aansporing, stimulering, het laat toe te reageren op wat voorligt en hieraan mee te werken, in plaats van op voorhand alles te willen vastleggen. Via het overleg kan het ontwerp bijgestuurd worden. Dit verhoogt de kwaliteit en de kans dat de latere bouwaanvraag goedgekeurd zal worden. Het is ook een duidelijke stap van dienstverlening naar de aanvrager toe. Er wordt aan de bouwheer en/of ontwerper immers begeleiding aangeboden.
- Doordat de context van elk project steeds verschillend is moeten de specifieke ontwerpvoorstellen besproken en overwogen kunnen worden. Generieke regels kunnen immers het specifieke van een context niet vatten.
- De adviezen van een kwaliteitskamer zijn juridisch niet bindend, want ze zijn niet juridisch verankerd. Het advies van de stedenbouwkundig ambtenaar is in vooroverleg ook enkel maar richtinggevend. Maar het is wel deze persoon die de beoordeling van de bouwaanvraag uiteindelijk zal opmaken. De beslissing met betrekking tot de bouwaanvraag wordt echter door het college genomen.
- De organisatie van overleg is een zware investering. Dit vraagt veel voorbereiding, werkingstijd en middelen zowel als het gaat om grondig vooroverleg als de organisatie van een kwaliteitskamer.

Voorbeelden:

Commissie Stedenschoon in Ieper, Provinciale Kwaliteitskamer West-Vlaanderen, Welstandscommissie Antwerpen, Kwaliteitskamer Architectuur en Monumentenzorg Gent, Kwaliteitskamer Oostende, ...)

Meer info:

- www.west-vlaanderen.be/provincie/beleid_bestuur/winvorm2/Pages/kwaliteitskamer.aspx

Strategie gericht op kwaliteit.

De Provincie West-Vlaanderen voert kwaliteit hoog in het vaandel. Daarom installeerde de bestendige deputatie in november 2005 een Provinciale Kwaliteitskamer. De kwaliteitskamer past in een globale strategie om meer kwaliteit te beogen in het landelijk gebied.

Wat?

De Kwaliteitskamer begeleidde al heel wat projecten zoals de dorpsontmoetingspunten van het gemeentebestuur Heuvelland, de dorpskernvernieuwing van Westrozebeke (Staden), de bouw van het dorpscentrum in Jonkershove (Houthulst), de onthaalinfrastructuur nabij Tyne Cot Cemetery (Zonnebeke), de renovatie van een schoolgebouw tot multifunctionele dorpszaal (Ruisselede), ...

De Provincie geeft zelf het goede voorbeeld en legt eigen investeringsprojecten op het platteland voor aan de Kwaliteitskamer en roept tegelijkertijd lokale besturen en intercommunales op om hetzelfde te doen.

Wie?

- Voorzitter: Philippe Viérin (architect)
- Secretariaat : Bern Paret (Provincie West-Vlaanderen)
- Vaste leden: Niek De Roo (gemeentelijke projectregie) Wilfried Vandeghinste (gemeentelijke projectregie) Christian Igodt (landschapsarchitect-Planner)
- Externe deskundige: Philip Vaneerdewegh (architect-stedenbouwkundige, expert mobiliteit infrastructuur), Sylvie Van Damme (geografe-landschapsdeskundige)

Hoe gaat de Provinciale kwaliteitskamer te werk?

Na een korte inleiding van een vertegenwoordiger van de opdrachtgever (vb. een gemeentebestuur), krijgt de ontwerper het woord. Na een half uur is er dan ruimte voor overleg en het eventueel formuleren van suggesties. Na afloop krijgt de ontwerper een verslag van het gesprek.

Vooroverleg, een gesprek tussen twee partijen

De beoordeling van het ontwerpvoorstel vraagt dan om een gesprek tussen de stedelijke diensten en de bouwheer of zijn architect waarbij argumentatie en reactie mogelijk worden. Binnen de behandeling van de bouwaanvraag wordt daarom in Antwerpen sterk ingezet op vooroverleg en adviesverlening. De stad kan hiervoor een beroep doen op het team van architecten van de dienst stedenbouwkundige vergunningen. Zij begeleiden de bouwaanvragen vanaf de eerste gesprekken en sturen vanaf dan al aan op kwalitatieve ontwerpvoorstellen. De verordening, aangevuld met de Vlaamse regelgeving en mogelijks gebiedsspecifieke voorschriften uit RUP's of BPA's, geldt daarbij als kader voor het gesprek. Architect en bouwheer weten via de regels en geformuleerde principes immers goed welke punten bij het vooroverleg aan bod komen, wat kan en wat niet kan en waar de stad klemtoon op zal leggen bij de kwaliteitsbewaking. En deze aanpak werpt zijn vruchten af. De gemiddelde termijn voor behandeling van de bouwaanvraag bedraagt in Antwerpen slechts iets meer dan 40 dagen, en daarbij wordt maar ongeveer tien procent van de bouwaanvragen geweigerd. De verschillende stappen van advisering voorafgaand aan de eigenlijke bouwaanvraag stroomlijnen dus aanzienlijk het proces. Specifiek voor Antwerpen is de rol van de Welstandscommissie en de Stadsbouwmeester binnen het proces van de beoordeling van de bouwaanvragen. Van zodra uit het vooroverleg blijkt dat een ontwerp ver genoeg is uitgewerkt, kan het voorgelegd worden aan de stadsbouwmeester of welstandscommissie (samengesteld uit externe experts met grondige kennis van Antwerpen). Deze geeft dan advies over de ruimtelijke kwaliteit van het ontwerpvoorstel.

